

dr Milovan Sekulić

DRUŠTVENO-EKONOMSKE PRILIKE NA TERITORIJI ZVEČANSKOG SREZA U PERIODU OBNOVE (1944—1947)

Obnova u našoj zemlji trajala je od oslobodjenja pojedinih krajeva pa do donošenja Petogodišnjeg plana, aprila 1947. godine i ona je prošla kroz tri faze: prva, koja je trajala u vreme borbi vođenih za konačno oslobođenje čitave zemlje; druga, od sredine maja do kraja decembra 1945; i treća, do prelaza na plansku privredu. U prvoj fazi koja se vremenski poklapala s vremenom vođenja završnih borbi za potpuno oslobođenje čitave zemlje, nastupalo se s parolom „sve za front sve za pobjedu”, a trebalo je obnoviti i obezbediti bar toliko koliko je bilo najpotrebnije za vojsku i za postradalo stanovništvo. U daljoj fazi, obnova se zasnivala na prvim početnim planovima. Proizvodnja je postepeno orijentisana na mirnodopske potrebe, sve je veći broj učesnika dobrovoljnog rada, a formiran je i fond za obnovu iz koga su finansirani objekti prema njihovom prioritetu. Za poslednju fazu je karakteristično organizovanje obnove „po jednom unapred utvrđenom programu za čitavu zemlju na temelju određenih kriterija, svesni cilja koji želimo da postignemo”¹

Kada je reč o zvečanskom srezu i Kosovu uopšte, sa obnovom se otpočelo od momenta oslobođenja, 24. novembra 1944. godine.² Ona se u čitavom periodu karakterisala određenim specifičnostima, koje su uglavnom posledica nasleđene zaostalosti, četvorogodišnjeg ratnog razaranja, nesređenih prilika prouzrokovanih kontrarevolucijom balističkih snaga i velikom oskudicom u tehničkim sredstvima i kvalifikovanoj radnoj snazi bez koje se nije moglo zamisliti ostvarivanje zadataka koje je obnova nametala. Na njihovom razrešavanju kao preduslovu organizovanja i uspešnog završetka ciljeva obnove odlučno su prišle komande jedinica koje su oslobodile sresko područje, narodna vlast koja se nalazila u procesu konstituisanja i antifašističke organizacije pod rukovodstvom Sreskog komiteta Partije. Uz pomoć ovih snaga, od prvog dana slobodjenje organizovano je raščišćavanje gradskih ulica, ob-

¹ Opširnije o obnovi privrede u Srbiji 1944—1946. vidi: Mr Momčilo Mitrović, *Obnova Privrede u Srbiji 1944—1946. godine*, Tokovi revolucije XVI—XVII/1982, 79.

² *Isto*, 79.

navljanje popaljenih seoskih naselja i prihvatanje pogorelaca, i drugih siromašnih i nezbrinutih porodica; normalizovanja saobraćaja, osposobljavanje porušenih i oštećenih privrednih objekata; osnivanje revolucionarne vlasti u opštinskim centrima i selima gde je nije bilo; mobilizacija ljudstva za front i odbrana tekovina NOR-a i revolucije.

Delovanje društveno-političkih organizacija

Partijska organizacija KPJ sreza zvečanskog otpočela je svoju aktivnost od prvog dana oslobođenja Titove Mitrovice pod neposrednim rukovodstvom Sreskog komiteta, koji je u oslobođenu varoš ušao zajedno s jedinicama koje su ga oslobodile. Prvi Sreski komitet delovao je u sastavu: Ali Šukrija — sekretar. Reufi Kadri, Milan Krtolica i Rasim Čerkez. Nekoliko dana nakon oslobođenja sekretar SK postao je Milija Kovačević, do tad delegat Oblasnog komiteta na ovom terenu, pošto je Ali Šukrija prešao s radom u Oblasni komitet. Odmah po dolasku u oslobođenu Mitrovicu Sreski komitet je preduzeo energične mere na proširivanju i konsolidaciji partijske organizacije kako u gradu tako i na čitavoj teritoriji sreza, preko koje su organizovane i realizovane sve akcije na planu obnove.³

Sreski komitet je posebno nastojao na jačanju uticaja KPJ na sreskoj teritoriji, obnavljanju ranijih i formiranju novih partijskih ćelija i njihovih rukovodstva, povećavanju broja članova i kandidata, naročito iz redova albanske narodnosti. Tako se samo u prva 2-3 meseca nakon oslobođenja, pored onih u gradu i rudarskim naseljima Starom Trgu, Prvom Tunelu i Zvečanu, prvi put formiraju i partijske organizacije u centrima teritorijalnih opština. Sreski komitet, nekoliko Mesnih komiteta i čitava partijska organizacija usmeravali su svoju aktivnost na mobilizaciji ljudstva za potrebe fronta; širenju bratstva među mnogonacionalno stanovništvo; iskorenjivanju šovinizma u partijskim redovima i uopšte; konstituisanju i aktiviranju organa revolucionarne vlasti; rešavanju problema snabdevanja izgadnelog stanovništva i socijalno najugroženijih porodica; prihvataju pogorelaca-povratnika i iseljenika porodica i dr. Posebna je aktivnost partijske organizacije i njenih rukovodstva na otkrivanju, gonjenju i likvidaciji ostataka kvislinških snaga i kontrarevolucionara, koji svojim radom zahvatili i područje zvečanskog sreza i bili prisutni sve do konačnog oslobođenja zemlje.⁴ Istovremeno je sresko partijsko rukovodstvo radilo na formiranju rukovodstva antifašističkih organizacija JNOF, JSRN, SKOJ-a USAOJ-a i AFŽ-a.

Pravilnom i uspešnom radu partijske organizacije sreza značajno su doprinela i dva partijska savetovanja svih članova, koja su održana decembra 1944. i januara 1945. godine. Decembars-

³ Na istom mestu.

⁴ Opširnije o kontrarevoluciji na sreskom području vidi: *Kosovska Mitrovica i okolina, Kosovska Mitrovica, 1979, 408—412.*

kom savetovanju prisustvovalo je 40 članova Partije, a u radu savetovanja, u ime Oblasnog komiteta, učestvovao je Ali Šukrija. U referatu sekretara sreskog komiteta iznet je presek političke situacije u zemlji i na frontu; ukazano je na stavove saveznika prema DFJ, a posebno je govoreno o problemima u srezu i radu organizacije na njihovom prevazilaženju. Od članova Partije traženo je daleko više angažovanja na ličnom uzdizanju; objašnjavanju tekovina revolucije narodnim masama; već angažovanju na stabilizaciji pozadinskih i organa vlasti: organizovanje svih subjektivnih snaga u stabilizovanju političkog stanja, obnovi grada i privrednih objekata. Zahtevana je posebna odlučnost u likvidaciji kontrarevolucionarnih elemenata; sakupljanje pomoći za potrebe fronta; odbrana tekovina revolucije; jačanje bratstva i jedinstva i svestrana aktivnost komunista kroz antifasističke organizacije.⁵

Na savetovanju, koje je održano januara 1945, najviše reči bilo je u vezi razbijanja kontrarevolucije na Kosovu i učešću komunista u akcijama; stabilizovanju stanja u srezu i ulaganju krajnjih napora na organizovanju proizvodnje u „Trepći” i njenim pogonima u Zvečanu. Kada je 8. februara 1945. godine na Kosovu zavedena Vojna uprava, od komunista je zahtevano da joj pruže svestranu pomoć i pravilno je tumače narodnim masama kao meru za likvidaciju svih reakcionarnih snaga koje teže povratku starog poretka i zadržavanju okupatorske vlasti.⁶

Za dalji rad i aktivnost partijske organizacije u srezu, od velikog značaja bila je Prva sreska konferencija Partije, koja je održana 8. i 9. marta 1945. godine. Pored članova Sreskog komiteta i 36 delegata s područja sreza, Konferenciji je prisustvovao i Miladin Popović, politički sekretar Oblasnog komiteta za Kosovo i Metohiju, čime je konferencija još više dobila u značaju. Pozdravljajući delegate on je ukazao na značaj trenutka u kome se ona održava kako za komuniste sreza tako i za Kosovo, jer je ona u okviru priprema za održavanje Treće partijske konferencije Kosova. Upozorio je na opasnost politike kralja i reakcije koja radi na destabilizaciji stanja u zemlji i upoznao delegate o radu i karakteru Krimске konferencije. O političkim prilikama u srezu i šire govorio je sekretar Sreskog komiteta Milija Kovačević, a o organizacionom stanju partijske organizacije Milan Krtolica. Konferencija je ocenila partijsku aktivnost u vremenu od oslobođenja i postavila naredne zadatke: da se odlučno nastavi na suzbijanju i otklanjanju uticaja reakcija na narodne mase; da se radi na kompromitovanju svih izdajnika i otkrivanju njihovih saradnika; da se traži odgovornost predstavnika narodne vlasti pred narodom; da se radi na jačanju zajedništva albanskog i srpskog naroda protiv fašizma; da se narod svestrano or-

⁵ Vidi delimično sačuvani *Zapisnik i Izveštaj o radu partijske organizacije* koji se čuvaju u Opštinskom komitetu Mitrovice.

⁶ Prof. dr Gojoko Miljanić, *Rukovođenje revolucionarnim oružanim snagama na Kosovu u NOR-u 1941—1945. godine*, Kosovo 9—10/1981, str. 46—47.

ganizuje na pružanju svestrane pomoći radi okončanja rata stupanjem svih sposobnih Srba i Albanaca u vojsku; da se posebna pažnja posveti privredi u srezu i njenoj obnovi; da se članovi Partije pridržavaju linije Partije i žive partijskim životom i da deluju na svim sektorima.⁷

U narednim mesecima i u toku 1946. godine partijsko članstvo i druge subjektivne snage vodile su odlučujuću borbu u ostvarivanju plana obnove i stabilizaciji prilika, prilagođavajući se uslovima koji su nailazili. Istovremeno je dolazilo i do organizacionih promena u njenom sastavu, što se manifestovalo porastom broja članova i kandidata. Od 177 članova, koliko ih je bilo aprila 1945, broj je porastao na preko 704 krajem 1946. godine, kada je delovao 1 sreski komitet, 15 mesnih komiteta, 8 biroa i 78 partijskih ćelija.⁸ Mada je broj i dalje bio nedovoljan, posebno kada je reč o članovima albanske nacionalnosti, partijska organizacija je uspešno ostvarila postavljene zadatke obnove, organizujući sve druge snage, i stvorila povoljne uslove za prelaz na plansku privredu.

Delujući u duhu direktiva Oblasnog komiteta KP za Kosovo i Metohiju Sreski komitet zvečanskog sreza formirao je rukovodstva antifašističkih organizacija preko kojih su organizovane najšire narodne mase u realizaciji programa obnove. Prvo je formiran Gradski odbor JNOF, 7 rejonskih odbora u gradu, a u toku februara i marta održani skupovi građana na kojima su konstituisani odbori fronta u centrima teritorijalnih opština i po selima. Birani su i delegati za Sreski i Oblasni odbor JNOF. Iz oskudnih podataka koji su sačuvani saznajemo da je na sreskoj teritoriji, pored Gradskog i sedam rejonskih, delovao Sreski odbor fronta, 7 opštinskih odbora i više od 178 osnovnih frontovskih organizacija. Tako je ova organizacija postala najmasovnija organizacija radnog naroda, kroz koju su uključene sve druge antifašističke organizacije i koja je imala odlučujuću ulogu u pokretanju masa na društveno-političku i radnu aktivnost u razdoblju obnove, pa i kasnije. Za čitavo to vreme organizacija narodnog fronta predstavljala se kao organizator i inicijator najšire političke aktivnosti svih radnih ljudi u srezu, što je naročito došlo do izražaja kroz razne radne i političke akcije.

Na osnivanju sreske organizacije Jedinstvenih sindikata radnika i nameštenika rađeno je uporedo s osnivanjem drugih antifašističkih organizacija. Veća aktivnost, međutim, počela je da se oseća u toku februara i marta 1945. godine. Do kraja aprila iste godine, formirano je više od 17 sindikalnih podružnica koje su imale preko 1.750 članova. U toku druge polovine godine sprovedeni su izbori u svim sindikalnim podružnicama. Potpuno je oformljen Gradski i Sreski odbor, koji su objedinjavali i usmeravali čitavu aktivnost. Od svog osnivanja ova organizacija se našla u centru rešavanja svih pitanja i problema radnika predu-

⁷ Nepotpuni izveštaj s prve partijske konferencije.

⁸ Arhiv istorijskog instituta Kosova u Prištini, dok. 3314.

zeća i državnih nameštenika, a najzapaženiji je rad sindikalnih podružnica i rukovodstva rudara u Starom Trgu, Prvom Tunelu i Zvečanu. Svojom aktivnošću u rešavanju najvažnijih pitanja iz života rudara one su predstavljale snažan društveno-politički faktor ne samo u obnovi preduzeća Trepča, već i najvećeg dela privrede sreza i značajno politički delovale na stabilizaciji prilika i porasta produktivnosti rada.⁹

U toku 1946. godine, sindikalne organizacije su se aktivno uključile u opštenarodno takmičenje i u njemu postigle zapažene rezultate. Za sindikalnu organizaciju to je bila godina podizanja kvaliteta proizvodnje, a trepčini radnici zauzeli su prvo mesto u zemlji među metalnim preduzećima. U okviru prvomajskog i novembarskog takmičenja sindikalne podružnice radnika dale su veliki broj radnih dana i prikupile velike količine dobrovoljnih priloga u novcu, odeći i hrani, a samo u aprilu te godine rudari i drugi radnici „Trepče“ dali su preko 52.000 dobrovoljnih radnih časova i smanjili troškove proizvodnje i poslovanja za 12,5 posto.¹⁰

Sprovodeći u život Rešenje Ministarstva socijalne politike FNRJ, sindikalna organizacija sreza se uključila u akciju izbora radničkih poverenika u preduzećima. Na mnogobrojnim sastancima sindikalnih podružnica, koje su održane pri svim preduzećima, obavljen je izbor najboljih radnika koji su prvi put postali stvarni predstavnici svojih radnih kolektiva i primili na sebe obavezu da štite interese najboljih radnika i preduzeća, da razvijaju radni polet i duh takmičenja u što većoj produktivnosti, da vrše i organizuju što bolju kontrolu proizvodnje i neguju svesnu radnu disciplinu. Obaveštavajući druga Tita o tim izborima, putem telegrama, radnici „Trepče“ su pisali: „Na velikom radničkom zboru, na kome smo pozdravili izbor svojih radničkih poverenika, pozdravljamo te, druže Tito, najbolji sine radničke klase, i zavetujemo ti se da ćemo sve tvoje direktive izvršavati i uložiti maksimum napora da obnovimo našu zemlju“.¹¹

Već u prvim danima posle oslobođenja grada i sreske teritorije, formirana su rukovodstva Gradskog, Sreskog i mesnih komiteta Saveza komunističke omladine (SKOJ) i Gradski, Sreski i mesni odbori Ujedinjenog saveza antifašističke omladine (USAO), pod čijim je neposrednim rukovodstvom delovala omladinska organizacija.

Prve dobrovoljne radne akcije mitrovačke omladine nakon oslobođenja bile su lokalnog karaktera jer se radilo na raščišćavanju gradskih, ulica, popravci porušenih kuća i popaljenih seoskih naselja, seči drveta za potrebe oгрева gradskog stanovništva i sakupljanju dobrovoljnih priloga i raznih otpadaka. U drugoj polovini 1945. i tokom 1946. godine omladina je aktivno učestvovala u saniranju privrednih objekata, popravci saobraćajnica, pošumljavanju goleti, uređivanju parkova i školskih dvorišta. For-

⁹ Privredni arhiv „Trepče“ (KAT), više izveštaja o tome.

¹⁰ Vidi monografiju „Trepče“ — *Hronika samoupravljanja*.

¹¹ „Jedinstvo“, 6. januar i 2. mart 1946, 1.

mirane su brojne omladinske brigade i radne ekipe radničke, školske i seoske omladine koje su redovno svake nedelje izlazile na teren i radile na određenim objektima. Istovremeno je omladina Mitrovice i sreza učestvovala u akcijama oblasnog, republičkog i saveznog značaja, koje su organizovane u vremenu između 1945 — 1947. godine. Omladinske brigade, posebno radničke i seoske omladine, učestvovala su u podizanju mostova na Ibru, podizanju popaljenih seoskih naselja, u akciji jesenjih i prolećnih setvi, a nekoliko brigada je radilo u rudniku Trepči i pogonima u Zvečanu.¹²

Antifašistička organizacija žena sreza (AFŽ) aktivno je učestvovala u svim akcijama koje su organizovane na području grada i sela u periodu obnove. Iako je u ovoj sredini i dalje bilo dubokih tragova nasleđa prošlosti i verske zaostalosti, žene su postepeno raskidale s negativnom tradicijom i ravnopravno sudelovale u političkom životu. Posebno značajna akcija koju je organizacija žena uspešno sprovođila bila je skidanje zara i feredže i angažovanje Albani i Turkinja na opismenjavanju i prosvetivanju, u čemu su za relativno kratko vreme postignuti izvanredni rezultati.¹³

U okviru svoje organizacije kao i kroz organizaciju narodnog fronta organizacija žena Mitrovice bila je prisutna u svim akcijama koje su organizovane posle oslobođenja, a rukovodeću ulogu u njima imala su gradska, sreska, opštinska i seoska rukovodstva koja su formirana do sredine 1945. godine. Ali, jedan od glavnih zadataka ove organizacije nakon oslobođenja zemlje, sastojao se u zbrinjavanju i lečenju ranjenika Okružne bolnice u Zvečanu, prihvatanju i zbrinjavanju dece palih boraca i druge ratne siročadi, sakupljanju dobrovoljnih priloga u odeći i kućevnoj opremu i pravilnoj ishrani i vaspitanju dece. Pored toga, organizacija žena učestvovala je i u onim akcijama koje su iziskivale težak fizički napor, pa čak i u rudniku. Štampa je zabeležila kako je organizacija žena zvečanskog sreza, februara i marta, kroz takmičenje prikupila za potrebe vojske značajne količine raznovrsne robe i namirnica, u čemu se najbolje pokazala organizacija opštine zvečanske koja je priložila bolnici 103 kilograma raznog testa, 111 litara mleka, 589 komada jaja, 45 kg mesa, 41 kg sira, 35 kg masti i veće količine druge hrane, a od opreme 45 čebadi, 25 košulja, 24 jastuka, 7 slamarica, više peškira i donjeg veša, 25 čaršava i 19 kilograma vune.¹⁴

Organizacija i delovanje narodne vlasti

Nakon oslobođenja Titove Mitrovice i njene okoline i likvidacije okupatorske i kvislinške vlasti, na ovoj teritoriji su formirani Narodnooslobodilački odbori (NOO) kao jedini organi re-

¹² Podaci o akcijama omladinske organizacije uzeti u arhiv Opštinske konferencije SSO, nesređena građa.

¹³ U skidanju feredže zvečanski srez je imao najbolje rezultate.

¹⁴ „Jedinstvo”, 30. april 1945.

volucionarne vlasti. Gotovo u prvim danima po oslobođenju, a uz neposrednu pomoć Komande mesta i Komande područja sa sedištem u Titovoj Mitrovici i na inicijativu Sreskog komiteta KPS za zvečanski srez, osnovan je Sreski NOO u nepotpunom sastavu, koji je u narednim danima dopunjavan i potvrđen na Sreskoj skupštini odbornika čitavog sreza, održanoj 17. decembra 1944. godine. Tada je za predsednika izabran Obren Spaić, laborant iz Zvečana, a prvi sekretar bio je Franjo Dizdarević, dok je prvi Izvršni odbor imao 9 članova. Do kraja te godine povećavao se broj odbornika i januara 1945, u Plenumu SNOO bilo je 33. a 20. maja iste godine 60 odbornika među kojima su bile i tri žene.¹⁵ U okviru SNOO do kraja decembra prethodne godine formirano je i 13 odseka, koji su delovali po pojedinim pitanjima i u zavisnosti od stručnih kadrova i postojećih prilika.¹⁶

Dva dana posle oslobođenja Mitrovice počeo je da deluje Gradski NOO odbor u sastavu: Savo Čolaković — predsednik, (ubrzo je na toj funkciji posle Čolakovića bio Ahmet Mustafa), Savo Vukalović — sekretar ali ga je ubrzo zamenio Gligorije Gajić i 8 članova izvršnog odbora. U sastavu GNOO delovalo je 5 odseka čiji se broj kasnije povećao, a prvobitni Plenum imao je 12 odbornika i toliko zamenika. Broj odbornika se povećavao u zavisnosti od proširenja delokruga rada, pa je krajem januara 1945. u Plenumu bilo 28 odbornika, među kojima je bilo i onih koji su dolazili na upražnjena mesta zbog premeštaja u druga mesta.¹⁷ U gradu je formirano i nekoliko rejonskih NOO, što se pozitivno odrazilo na približavanje nove vlasti narodu. U dokumentu koji o tome govori navodi se kako su u gradu „formirani odmah posle oslobođenja gradski rejonski odbori čiji se rad uglavnom svodio na smeštaj vojske i snabdevanju bolnice nameštajem, posteljinom i posućem, čega je stvarno dosta prikupljeno i dosta dato”.¹⁸

Do 17. decembra 1944. na teritoriji sreza osnovano je i 7 opštinskih NOO u centrima: Zvečanu, Banjskoj, Ibarskoj Slatini, Žabaru, Zubinom Potoku i Čečevu. Iako nema potpunih podataka o njihovom nastanku i radu u prvim danima po konstituisanju, može se utvrditi da je prvo formiran NOO u Zvečanu, kome je predsednik bio Bogoljub Radenković, sekretar Ranko Stanković. Izvršni odbor imao je 6, a Plenum 43 odbornika koji su predstavljali 9.000 stanovnika u 31 selo.¹⁹

Opštinski NOO žabarske opštine formiran je u prvoj dekadi decembra 1944, ali je u punom sastavu počeo da radi krajem aprila naredne godine. Prema izveštaju od 1. marta 1945. predsednik je Bislim Šaćir, a Plenum je imao 46 odbornika. Istovre-

¹⁵ Istorijski arhiv Titova Mitrovica (IATM), Fond Sreskog narodno-oslobodilačkog odbora (FSNOO), K. 1, Zapisnik II redovne sednice Plenuma SNOO, od 19. januara 1945.

¹⁶ Na istom mestu.

¹⁷ Akt Gradskog NOO Br. 774, od 3. februara 1945, Sreskom NOO.

¹⁸ Izveštaj Gradskog NOO Br. 369 Sreskom NOO, od 22. januara 1945.

¹⁹ IATM, FSNOO, Referat o narodnoj vlasti na teritoriji sreza.

meno je na području ove opštine u to vreme delovalo i 8 seoskih NOO, ali će se njihov broj kasnije povećati.²⁰

Narodnooslobodilački odbor u Banjskoj otpočeo je s radom 4. decembra 1944, odbornika je imao 24, funkciju prvog predsednika obavljao je Drago Radojković, a sekretara Milan Eror. Do sredine maja njegov sastav se često menjao, što je uslovilo da se na konferenciji 11. juna 1945. izabere potpuno novi sastav.²¹

U Ibarskoj Slatini prvi NOO otpočeo je s radom 10—11. decembra s Milanom Milojevićem kao predsednikom i Radomirom Vuksanovićem kao sekretarom, a Plenum je imao 44 odbornika. Do polovine januara 1945. na teritoriji njegovoj formirano je i više seoskih NOO, ali je rad ovih organa bio u početku nedovoljno efikasan.²²

Na teritoriji opštine leposavičke prvi NOO formiran je 11. decembra 1944, prvi predsednik je Savo Nedeljković, a prvi sekretar Radivoje Ilić. Sredinom februara naredne godine došlo je do prve izmene u sastavu Izvršnog odbora i tada je dužnost predsednika preuzeo Vasko Radosavljević, a sekretara Momčilo Bojović. Nova promena usledila je sredinom maja iste godine kada je za predsednika postavljen Pavle Antonijević, a za sekretara Trifun Sekulić. U Izvršnom odboru bilo je 11 a u Plenumu 13 odbornika. Formirani su i seoski NOO gotovo u svim selima, ali je usled udaljenosti od sreskog centra i nedovoljne pomoći SNOO njihov rad u početku bio nedovoljan.²³

Na području Ibarskog Kolašina formirana su dva opštinska NOO u toku decembra 1944. godine: prvi u Zubinom potoku za radičpoljsku i drugi u Čečevu za berimsku opštinu. NOO u Zubinom Potoku otpočeo je s radom u prvobitnom sastavu 14. decembra, ali mu je sastav nekoliko puta menjan do kraja rata. Sredinom maja 1945. odbor je imao 30 odbornika, predsednik je Jovan Stojanović, a Ognjica Milić sekretar. Formirano je i više seoskih odbora koji su imali da savladaju velike poteškoće, jer je opština u toku rata 50% spaljena.²⁴

Najnesređenije prilike vladale su na teritoriji berimske opštine koja je u toku rata 80% postradala i u njoj je opštinski NOO otpočeo s radom u drugoj polovini decembra 1944. godine. Predsednik prvog odbora bio je Marko Đurić, Mirko Avramović potpredsednik, a Krsto Andrić sekretar. Za 2—3 meseca formirani su odbori i po selima, pošto se stanovništvo tek tada vraćalo u popaljena sela. Zbog toga rad nije mogao pokazati veću efikasnost, a bilo je malo pomoći i od strane sreskih organa.²⁵

²⁰ Isto, K. 1, Opštinski NOO Žabare, akt Br. 10, od 1. marta 1945. i Izveštaj Br. 45, od 11. februara 1945.

²¹ Zapisnik sa sednice skupa građana Opštinskog NOO Banjska, od 11. juna 1945. i Spisak odbornika.

²² Isto, Spisak domova i spisak odbornika Opštinskog NOO Ibarska Slatina; K. 2, više izveštaja o stanju na terenu ove opštine.

²³ IATM, FSNOO, Zapisnik II redovne sednice Plenuma SNOO, od 19. januara 1945.

²⁴ Isto, Zapisnik II redovne sednice, str. 5; Spisak članova odbora i dokumentat o popisu sela, prilog V.

²⁵ Zapisnik II redovne sednice Plenuma SNOO, 19. januar 1945.

Tako je od dana oslobođenja Mitrovice, 23. novembra do kraja decembra 1944. godine čitava teritorija zvečanskog sreza imala organe nove narodne vlasti. Funkcionisalo je, kako se tvrdi u Zapisniku II redovne sednice Plenuma SNOO, jedan sreski, jedan gradski, sedam opštinskih i preko sto seoskih NOO.²⁶ Na takvoj teritorijalnoj i organizacionoj osnovi oni su funkcionisali sve do početka oktobra 1945, kada je usledila prva ozbiljnija reorganizacija.

Rad organa narodne vlasti u periodu od novembra 1944. do 15. maja 1945. odvijao se u vrlo teškim prilikama, jer je trebalo savladati ogromne posledice ratnog razaranja, nerešive nestašice osnovnih životnih namirnica, osposobiti saobraćaj i privredne objekte, obezbediti zaštitu ratne siročadi i socijalno nezbrinute; stvoriti uslove za početak rada u osnovnim i srednjim školama i kakav—takav normalan život u porušenom gradu i popaljenim selima. Naročito je trebalo uložiti truda na mobilizaciji ljudi za potrebe fronta, organizovati skupljanje rekvizicije ljudske i stočne hrane kao osnovnog izvora za snabdevanje vojske i istovremeno raditi na odbrani i jačanju tekovina revolucije koje su bile ugrožene otvorenom kontrarevolucijom koja je zahvatila čitavo Kosovo u uslovima kada su se vodile odlučujuće borbe za konačno oslobođenje zemlje, a istovremeno organizovati i pokrenuti narod na obnovu svega što je okupator u četvorogodišnjoj borbi porušio. Sve ove zadatke, bez obzira na određene slabosti, organi nove narodne vlasti uspešno su savladali, doživljavajući i sami određene promene i transformaciju.

Ocenjujući način rada i konstituisanja organa na teritoriji sreza u toku prva dva meseca nakon oslobođenja, II redovna sednica Plenuma SNOO, konstatuje: „U tim jedinicama sam narod bira vlast, pa je ta vlast i odgovorna narodu i nikome više. To su najveće slobode što može da dobije jedan narod; da narod sam upravlja onako kako reši i pomoću vlasti koju sam izabere za sprovođenje te vlasti. Time je postignuto i jedinstvo zakonodavne i izvršne vlasti. Narodnooslobodilački odbori rešavaju prema mesnim prilikama a u duhu narodnooslobodilačkog pokreta i borbe... „Dalje se naglašava kako i rad Plenuma mora da se odvija u tom pravcu, jer je ceo srez u „našim rukama i svi odbornici treba da pomažu svim silama sve NOO u srezu“.²⁷

Posle konačnog oslobođenja zemlje u nekoliko se izmenila uloga organa vlasti i oni su se mogli potpuno posvetiti obnovi zemlje i mirnodopskim pitanjima. Sve promene koje su se u njima dešavale narod je sprovodio u legalnim uslovima i oni su se od tada nazivali Narodni odbori (NO). U svom daljem radu u uslovima potpune legalnosti oni su postali organizatori i pokretači gotovo svih akcija od čijih je sprovođenja zavisila društveno-ekonomska i politička stabilizacija. Među mnogobrojnim zadacima koji su stajali pred organima vlasti, najvažniji su

²⁶ Na istom mestu.

²⁷ Isto, str. 7.

oni koji su se odnosili na stabilizaciju privrednih prilika, naročito industrijske proizvodnje i zasejavanje obradivih površina, kao i osposobljavanje saobraćaja kako bi se što urednije obavljala trgovina i snabdevanje stanovništva. Preduzeće Trepča sa svojim pogonima dobijala je uvek poseban tretman u svim planovima Sreskog i Gradskog NO koji su se odnosili na privredu.²⁸

Početkom oktobra 1945. godine usledila je prva ozbiljnija reorganizacija organa narodne vlasti. Naime, Skupština NR Srbije donela je 1. septembra iste godine prvi posleratni zakon o novoj administrativnoj podeli svoje teritorije, a 3. septembra i Zakon o ustanovljenju Autonomne Kosovsko-Metohijske oblasti (AKMO). Ovim zakonskim propisima, na teritoriji AKMO predviđeno je 15 srezova, među kojima je i zvečanski, i četiri grada u rangu sreza, kakav je status imala i Titova Mitrovica. Ovaj Zakon je predvideo ukidanje dotadašnjih opština kao teritorijalnih jedinica, a mesto njih uvedeni su Mesni narodni odbori (MNO). Do sredine oktobra sprovedena je nova podela i u zvečanskom srezu, mesto ranijih 7 opštinskih narodnih odbora, formirana su 22 MNO u centrima: Banjskoj, Bistrici, Borčanu, Granićanu, Brnjaku, Boljetinu, Drenu, Donjem Vinarcu, Žabaru, Žerovnici, Zubinom Potoku, Zvečanu, Jošanici, Košutovu, Leposaviću, Lučkoj reci, Prelezu, Prvom Tunelu, Reci, Sočanici, Crepulji i Čečevu.²⁹

Izbori za Mesne odbore u srezu sprovedeni su 7. oktobra, kada je narodu objašnjavano da su MNO „narodu bliska i verna, od naroda izabrana, praktična, ekspeditivna i jevtina narodna vlast”. Na izborima je od ukupnog broja birača u srezu za listu Narodnog fronta glasalo preko 85,5% što je predstavljalo ne samo pobedu već i prihvatanje nastale reorganizacije.³⁰

Od svog konstituisanja MNO postali su značajan činilac nove narodne vlasti na svom području. Oni su delovali kao lokalni organi vlasti najneposrednije angažovani na sprovođenju svih mera i akcija u obnovi i izgradnji zemlje. Mesni odbori su od prvog dana svoje aktivnosti imali snažnu podršku svih subjektivnih snaga, najviše od partijske i frontovske organizacije. Zadaci koje su obavljali bili su lokalnog i šireg značaja, među kojima su: organizovanje i unapređenje pojedinih privrednih delatnosti, posebno poljoprivredne proizvodnje na selu; sprovođenje otkupa, organizacija snabdevanja građana; pribavljanje i organizovanje radne snage za rad u rudniku Trepča i njegovim pogonima; sprovođenje školske i prosvetne politike na terenu; rad na zdravstvenom prosvetivanju i brojne druge akcije. U ostvarivanju njihove aktivnosti značajnu ulogu su imali zborovi birača, kao forma neposrednog učešća naroda u izboru svojih predstavnika i zajedničkog odlučivanja o najvažnijim pitanjima lokalnog karaktera. Sa svoje strane Izvršni odbori MNO i Mesni narodni

²⁸ Vidi više akata SNOO koji se odnose na „Trepču”.

²⁹ Opširnije o tome: *Zakon o administrativnoj podeli NR Srbije iz 1945. godine.*

³⁰ „Jedinstvo”, od 18. novembra 1945.

odbori u celini imali su obavezu da na svaka dva meseca sazivaju zborove birača i na njima podnose narodu izveštaje o proteklom radu. Ovakav način rada, međutim, imao je u početku niz slabosti koje su bile rezultat nesnalaženja, neshvatanja i nerazumevanja zadataka koje je trebalo rešavati na terenu. Zatim, slaba aktivnost pojedinih odbornika, u pojedinim MNO, kao i nedostatak stručnih kadrova. Da bi se takvo stanje popravilo, Izvršni odbor SNO izdao je privremeno Uputstvo Br. 44, od 15. novembra 1945, u kome se zahteva da MNO u svakom pogledu postanu jedini organi vlasti, jer je njihovim uspostavljanjem prestala svaka aktivnost bivših opštinskih i seoskih NO; da se moraju čvršće povezivati s Mesnim odborima Narodnog fronta i drugim antifašističkim organizacijama; da mesečno bar jednom sazivaju zborove građana svog područja i pred njima izveštavaju o svome radu, a građanima omogućuje da slobodno iznose svoje primedbe na rad organa odbora. Posebno je naglašena potreba razrade materijala i propisa Vlade Srbije, Oblasnog odbora AKMO i Izvršnog odbora SNO i odlučno ih sprovede u praksu. U slučajevima pojave otpora direktivama narodne vlasti, MNO imaju pravo koristiti intervenciju narodne milicije protiv „nesavesnih građana koji ne žele da se pokore narodnim vlastima”, jer je to u korist narodnog dobra, njegove slobode, napretka i boljeg života”.³¹

Zahvaljujući ovom Uputstvu i pojačanoj kontroli Izvršnog odbora SNO, rad MNO u toku 1946. značajno se popravio. Njihovoj stabilizaciji u organizacionom pogledu i kvalitetu rada još više su doprineli Ustav FNRJ (31. januara 1946), Opšti zakon o narodnim odborima (25. maj 1946). i Ustav NR Srbije (januar 1947), u čijim odredbama je konkretizovana uloga MNO kao najviših organa vlasti u odnosima lokalnog značaja na svom području. Oni rukovode područjem organa uprave, privrednom i kulturnom izgradnjom; obezbeđuju zaštitu javnog poretka i prava građana, donose budžet i privredni plan i upravljaju preduzećima i ustanovama lokalnog značaja. U lokalnim poslovima oni vrše vlast samostalno, donose odluke držeći se Ustava, zakona i drugih opštih propisa viših organa državne vlasti i uprave.”³²

Konstituisanje Gradskog narodnog odbora (GNO) novog saziva izvršen je posle izbora, 12. oktobra 1945, kada je upravu grada Mitrovica predstavljalo 12 odbornika Izvršnog odbora grada. Kao posledice donošenja Opšteg zakona o narodnim odborima usledila je i reorganizacija pojedinih odseka (sada ih je 8), komisija i pojedinih službi, što je potvrda proširenja njegove nadležnosti. Sa svoje strane i Izvršni odbor AKMO doneo je 13. septembra 1946. propise o strukturi Narodnih odbora na svojoj teritoriji. Najznačajnije promene nastale su u odnosu na nad-

³¹ IATM, FSNOO, Uputstvo Sreskog narodnog odbora Br. 44 svim Mesnim narodnim odborima, od 15. novembra 1945.

³² Vidi *Ustav FNRJ iz 1946. i Zakon o narodnim odborima iste godine.*

ležnosti iz oblasti privrede za koju se u okviru sreskih i gradskih odbora formiraju posebni odseci i komisije.³³

Donošenje novog zakona o odborima imalo je za posledicu i reorganizaciju Sreskog narodnog odbora, koji je po novoj strukturi imao sledeće odseke: za poljoprivredu i šumarstvo; za privredu s referatima za trgovinu sa snabdevanjem, industriju i zanatstvo i radne odnose; za finansije; za prosvetu; za socijalno staranje i narodno zdravlje; za opšte poslove i za plansku komisiju. Odsecima je neposredno rukovodio po jedan član izvršnog odbora kao poverenik, a odsekom opštih poslova sekretar izvršnog odbora.³⁴

Reorganizacija i nova struktura omogućila je svim odborima vlasti zvečanskog sreza da se još efikasnije i s više kompetencija uključe u opštu borbu na što bržem izvlačenju iz zaostalosti i ratnog razaranja i da pripreme sve potrebne uslove za prelaz na plansku privredu, koja je nastupila usvajanjem Peto-godišnjeg plana.

Obnova i aktivnost privrede posle oslobođenja

Oslobođenje sreske teritorije zateklo je privredu u vrlo teškoj situaciji. Pretrpela je ogromne gubitke u toku četvorogodišnje borbe, saobraćaj je potpuno paralizovan. Najveći deo seoskih naselja potpuno je spaljen; stočni fond prepolovljen, a stanovništvo osiromašilo i izglednelo. Date su i velike ljudske žrtve, kako gradskog tako i seoskog stanovništva. Ovome treba dodati i veliki broj radnih i kvalifikovanih ljudi koji su se nalazili od ranije u vojnim jedinicama na frontu ili su mobilisani i poslali u vojne jedinice. Zbog toga se narodna vlast našla pred velikim teškoćama u organizovanju obnove. Nedostajale su i velike količine tehničkih, novčanih i drugih materijalnih sredstava bez kojih se teško moglo nešto ozbiljnije učiniti u menjanju zatečenog stanja u pozitivnom smislu.

U toku okupacije, Nemačka je samo u rudniku Trepča i pogonima u Zvečanu opljačkala 1.327.542 tone sirove rude, 117.859 tona koncentrata olova, 64.277 tone koncentrata cinka, 3.693 tone koncentrata bakra, 158.091 tonu pirita, 10.914 tone pirhotina, 57.678 tona olova, 21.059 kilograma srebra i 81.286 kilograma bizmuta, a na široj teritoriji sreza još 50 tona sirovog azbesta godišnje i 4.338 tona hromne rude. Nemilosrdno je pljačkano šumsko bogatstvo i druga prirodna bogatstva.³⁵

Najteže su postradale saobraćajnice železničkog i drumskog saobraćaja. Na sreskoj teritoriji svi mostovi na železnici porušeni su 100 posto, a oštećen je i jedan tunel. Pokidane su skret-

³³ Raspis Izvršnog odbora AKMO Br. 2758/46. svim sreskim i gradskim NO — Prizren, od 13. septembra 1947.

³⁴ IATM, FSNOO. Zapisnici sednica Izvršnog odbora Gradskog NO za 1946. i 1947. godinu.

³⁵ Više dokumenata koja se odnose na Trepču koja se čuvaju u PAT-u.

nice na svim stanicama i porušeni svi mostovi drumskog saobraćaja. Spaljen je veliki broj vagona, oštećene lokomotive koje su se zatekle na sreskoj teritoriji. Za četiri godine okupacije propali su svi putevi koje okupator nije popravljao ili je to činio u onom obimu koliko im je bilo neophodno. Zbog toga je narodna vlast od prvog dana oslobođenja uložila posebne napore na osposobljavanju saobraćajnica, jer su od njihove ispravnosti zavisili svi ostali efekti obnove. Zbog toga su sreski i gradski organi vlasti, uz pomoć komandi vojnih jedinica, formirali Radni bataljon od 7 četa koje su svakodnevno vršile popravku pojedinih deonica puteva i podizali drvene mostove. Proces dogradnje i normalizacije železničkog saobraćaja trajao je sve do sredine 1950. godine, kada je uspostavljen saobraćaj Ibarskom dolinom.³⁵

Brojnim dobrovoljnim akcijama stanovništvo je uspelo da osposobi lokalne puteve i mostove na Ibru i ostalim rekama, a podignuto je i nekoliko drvenih i kamenih mostova. Najviše radnih akcija upotrebljeno je na osposobljavanju deonice drumskog puta Mitrovica — Raška, Mitrovica — Peć, Mitrovica — Zvečan, Mitrovica — Vučitrn, Mitrovica — Prvi Tunel — Stari Trg—Šalja, Mitrovica—Banjska, Mitrovica—Žerovnica, Mitrovica — Zubin Potok — Čečevo i Mitrovica — Brnjak — Ribariće. Najveći deo fizičkih radova obavljao je stanovništvo preko radnih dobrovoljnih akcija. Samo u toku jedne „udarne nedelje” u 1946. dato je 5.350 radnih dana i 100 dana sa zaprežnom stokom.³⁷

Na obnovi i normalizaciji saobraćajne mreže na teritoriji sreza 1945—1946. godine radile su brojne radne čete koje su postojale pri opštinskim i mesnim narodnim odborima. Njihov sastav iznosio je od 60—80 ljudi. Te radne čete korišćene su i za odbranu saobraćajnica i mostova i propusta na njima od elementarnih nepogoda ili za čišćenje snežnih nameta.³⁸

Za nekoliko meseci posle oslobođenja uspostavljen je telefonski, telegrafski i poštanski saobraćaj. Uspostavljena je redovna veza s Oblasnim odborom i svim opštinskim centrima u srezu zahvaljujući vojnim jedinicama i dobrovoljnim akcijama građana koji su obavili krupan posao na sakupljanju polomljenih stubova, pokidane žice telefonskih linija i drugog korisnog materijala. Organizovana je jedno vreme i noćna služba, koja je čuvala najvažnije linije i žičaru od Starog Trga do Zvečana na koje su nasrtali diverzanti odmetničkih bandi.³⁹

U okviru programa obnove vlasti su posebno mesto pridavali „Trepči” i njenim pogonima u Zvečanu. Okupator im je prilikom povlačenja pričinio velika oštećenja. Onesposobio je i električnu centralu s ciljem potapanja rudnika. Zahvaljujući predu-

³⁶ Nekoliko izveštaja o tome.

³⁷ Polugodišnji izveštaj obnove za 1946.

³⁸ Na istom mestu.

³⁹ Izveštaj o stanju saobraćaja i poštanske službe, i zahtev preduzeća Trepča Sreskom NO za obezbeđenje žičare.

zimljivosti najhrabrijih rudara i najhitnijih mera rudnik je sačuvan od potpunog potapanja, a ublažena su oštećenja ostalih postrojenja. Istovremeno se prišlo pripremama za osposobljavanje za normalnu proizvodnju. U izveštaju delegata Državne uprave narodnih dobara o tome se, između ostalog, kaže: „Od dana oslobođenja — sve zatečeno radništvo i osoblje preduzeća, uz najveću i stalnu svestranu pomoć Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda, Oblasnog odbora za Kosovo i Metohiju i lokalnih vojnih i civilnih vlasti, pristupilo se radu s najvećim požrtvovanjem u cilju da se otklone ruševine, opravke oštećenja u preduzeću; da se opravi porušena železnička pruga od Zvečana do Obilića — oko 40 km, radi uspostavljanja saobraćaja i dovoza uglja za centralu u Zvečanu; da se rasčisti sve što je najviše smetalo i ugrožavalo živote i pristupe preduzeću, koje je potučeni neprijatelj pre svoga sloma i bekstva počinio. U svemu se ovome uspelo za kratko vreme u najvećoj meri i služi za primer vredan divljenja i svake pohvale, jer su svi oni, svojim radom spasili i očuvali preduzeće i rudnik Trepču”. Dalje se u izveštaju navodi da taj elan postoji i sada kod trepčinih radnika, koji su uspostavili saobraćaj za dovoz uglja iz Obilića i da su .5 januara pustili u rad električnu centralu u Zvečanu, što je omogućilo spasavanje rudnika od poplave i što doprinosi održavanju i osposobljavanju njegovih pogona.⁴⁰

Na obnovi „Trepče” i njenih pogona okupilo se do kraja januara 1945. više od 1.250 radnika i njihovih porodica, koji su radili bez zarade i u velikoj oskudici, pa je u izveštaju traženo da se za isplatu nadnica za decembar pošalje 12,000.000 dinara, za manje nabavke i isplate za januar 1945. godine oko 15,000.000 dinara, za manje nabavke i isplate 3,000.000 dinara, što je iznosilo sumu od 30,000.000 dinara. Takođe je traženo da se za potrebe trepčinih radnika u februaru pošalje iznos od 25,000.000 dinara.⁴¹

Do sredine maja 1945. radnici „Trepče”, pored rudnika u Starom Trgu i električne centrale, osposobili su i pustili u rad rafineriju i topionicu u Zvečanu, čime je otpočela redovna proizvodnja i do kraja 1945. proizvedeno je 103.025 tona sirove rude i 907.674 olovnog koncentrata, dobijeno 8.138 tona olova, 3.431 kilogram srebra, 3.370 kg bizmuta i proizvedeno 5.972 tone koncentrata. Ovi prvi rezultati predstavljali su novu pobjedu ne samo u obnovi preduzeća već čitavog Kosova i Jugoslavije, jer je „Trepča” bila njeno najveće preduzeće te vrste.⁴²

Obnova trepčinih pogona i porast proizvodnje u njima nastavljena je u 1946, drugoj godini obnove zemlje, kada je u njoj postignut predratni nivo proizvodnje, a u okviru prvomajskog takmičenja zauzela je prvo mesto u zemlji među metaliskim

⁴⁰ PAT, Izveštaj delegata državne narodnih dobara ing Vladimira Orovića Nacionalnom komitetu oslobođenja Jugoslavije — Povereništvu trgovine i industrije DUND-a, od 26. januara 1945.

⁴¹ Na istom mestu.

⁴² Isto.

preduzećima. Među pogonima i radnicima organizovano je takmičenje od 1. februara 1946. kroz koje su obuhvaćeni svi radnici. U izveštajima o tome, govori se da su oni mesečno davali preko 14.000 besplatnih nadnica i više hiljada dinara za posttrdale krajeve.⁴³

I pored nedostataka tehničkih i finansijskih sredstava i radne snage, u okviru programa takmičenja za Dan Republike do kraja 1946, rudari Starog Trga završili su godišnji plan proizvodnje sa 429.383 tone iskopane rude, 112,66% rafinisanog olova, flotacija je premašila predratnu proizvodnju, a u rudniku je uvedena i treća smena. Pojedini radnici pogona redovno su prebacivali normu za 50—100 posto, a najbolje rezultate postizali su Suljo Vreva, Murat Osmani, Milan Stupar, Šemsi Sulejmani, koji su do tada i kasnije postali višestruki udarnici i heroji rada u socijalističkom takmičenju.⁴⁴

Uporedo s obnavljanjem „Trepče“ i njenih pogona, narodna vlast je angažovala značajne snage na obnovi i organizovanju proizvodnje u drugim industrijskim preduzećima koja su postojala na sreskoj teritoriji. Tako je u prvim mesecima po oslobođenju otpočeo rad na obnovi dve oštećene pilane i jedne crepociglane, od čije je proizvodnje u najvećoj meri zavisila obnova porušenih kuća i popaljenih sela i obezbeđenje građevinskog materijala. Zahvaljujući angažovanju svih raspoloživih subjektivnih snaga, organizovanih preko privrednog odseka i odseka za obnovu, kao i preko 7 četa Radnog bataljona i brojnih drugih frontovskih i omladinskih radnih brigada i grupa, za relativno kratko vreme postignuti su značajni rezultati. U toku. 1945 — 1946. obezbeđena je redovnija proizvodnja u dve pilane u Mitrovici, a početkom naredne godine i strugare u Čečevu, koje su snabdevale srez potrebnom daskom i drvetom za obnovu. Organizovana je proizvodnja, prvo neredovna, a od 1946. redovna u preduzeću za proizvodnju crepa i cigle. Iako je proizvodnja bila neredovna, isporučeno je u 1947. godini 5,000.000 komada cigle i preko 550.000 crepa raznih dimenzija.⁴⁵

Velika oskudica u građevinskom materijalu primorala je organe vlasti grada i sreza da izdaju najstrožije naredbe o racionalnom korišćenju raspoloživih količina i pokretanju akcije za prikupljanje daske, kamena i izgradnji lokalnih krečana za proizvodnju kreča, „koji se koristio za potrebe građevinarstva i krečenje domova u cilju suzbijanja svih zaraznih bolesti“. U tom cilju formirane su dobrovoljne radne grupe po opštinskim centrima i grupe sa zapregom, koje su imale zadatak da priteknu u pomoć na izgradnji privrednih i školskih objekata na svom području.⁴⁶

⁴³ PAT, više izveštaja o rezultatima takmičenja između pogona i radnika.

⁴⁴ *Isto*, Izveštaji o takmičenju i Zapisnici sindikalnih podružnica.

⁴⁵ IATM, FSNOO, više izveštaja Odseka za obnovu i Privrednog odseka o proizvodnji ovih preduzeća.

⁴⁶ *Isto*, nekoliko izveštaja iz pojedinih opština.

Pored rada na obnovi, podizani su i sasvim novi objekti i pogoni. Samoinicijativom i dobrovoljnim udruživanjem pet mitrovačkih majstora osnovana je državna radionica, koja je do kraja 1945. okupila preko 52 radnika: kovača, mašinbravara, automehaničara, varioca i radnike drugih struka. Oni su u prvih dvadeset dana osposobili tri teretna kamiona, šest motocikla, 13 bicikla, 15 zaprežnih kola, napravili 50 vojničkih kreveta i veće količine posuda za potrebe vojne bolnice. Narednih meseci stručne ekipe ove radionice osposobile su tri električna mlina, popravile i izgradile novih 156 plugova, 500 motika, 400 raonika, osposobile teško oštećeni vodovod u Mitrovici i preko 600 raznih kancelarijskih predmeta za potrebe gradskih i sredskih nadležstava. Radionica je 1946. godine predata državi i iz nje je izraslo metalno preduzeće „Kosovo“, koje je u kasnijim godinama igralo značajnu ulogu u industriji Titove Mitrovice.⁴⁷

Takođe je značajno istaći, da je dobrovoljnim radom obnovljeno i preduzeće za proizvodnju vodeničkog i mlinskog kame-nja u Boljetimu, čija je mesečna proizvodnja iznosila 276 komada raznih dimenzija. Preduzeće je kasnijih godina u svom okviru organizovalo i izgradnju i prodaju kocke, a u periodu obnove imalo je 117 zaposlenih radnika.⁴⁸

Najveći deo poslova oko organizacije obnove porušenih kuća i drugih objekata građevinskog karaktera, kako u varoši tako i na područjima popaljenih sela, organizovan je i odvijao se preko Odseka za obnovu SNOO i referenata pri opštinskim NOO. Njihova aktivnost u prvim danima posle oslobođenja, pored rada na probiranju i planskoj raspodeli raspoloživih sredstava i radne snage oko raščišćavanja zatrpanih ulica i zakrčenih saobraćajnica, ispoljila se posebno na osposobljavanju porušenih i oštećenih stambenih zgrada i seoskih kuća, kako bi se u hladnim zimskim danima stanovništvu obezbedili najminimalniji uslovi za stanovanje. Iako se nailazilo na gotovo nepremostive prepreke, ovi organi i drugi faktori koji su sudelovali u građevinskoj aktivnosti menjali su zatečeno stanje iz dana u dan. Pored ostalog, trebalo je rešiti problem 1.405 potpuno porušenih kuća i poslovnih prostorija u gradu i oštećenih seoskih kuća u okolnim selima. Samo na području dve opštine Ibarskog Kolašina potpuno je uništeno spaljivanjem 3.789 kuća za stanovanje, pomoćnih zgrada i staja, a približna situacija vladala je i na seoskom području ostalih teritorijalnih opština.⁴⁹

Direktnim angažovanjem i uz masovno korišćenje dobrovoljnog rada omladinskih i frontovskih brigada stanovništva grada i sela, organi narodne vlasti su bez ikakve pomoći sa strane u prvih 6 meseci uspešno rešavali obnavljanje stambenog

⁴⁷ Isto, Pregled rada i Završni račun preduzeća „Kosovo“ za 1946. i 1947. godinu.

⁴⁸ Isto, Više dokumenata Privrednog odseka o obnovi i proizvodnji ovog preduzeća.

⁴⁹ Isto, Izveštaji mitrovačke, radičpoljske i berimske opštine o učinjenoj šteti; K. 3 i 4, Zbirni izveštaji Sreskog NO.

fonda. U drugoj polovini 1945. i u toku čitave naredne godine obezbeđuju se određena novčana i materijalna sredstva iz Fonda za obnovu Oblasnog NO AKMO i NR Srbije, što je bilo od velikog značaja.⁵⁰

U podizanju popaljenih seoskih naselja i popravljanju oštećenih kuća više je pažnje posvećeno u toku druge godine obnove (1946), kao i narednih godina, kada je aktivnost planski usmeravana. Prema nekim sačuvanim izveštajima u toku te godine je popravljeno teže i lakše oštećenih kuća i privrednih objekata na selima zvečanskog sreza 379, izgrađeno novih 919, do krova podignuto 186 i delimično izgrađeno 102 seoske kuće. Za ove potrebe podeljeno je domaćinstvima 8.044 kilograma eksera, 1.000 m² stakla, 560 pari okova za vrata i prozore, 700 m³ daske raznih dimenzija, 4.700 m² terisane hartije, 253.000 komada ćerpiča, 572.000 komada crepa i 33.000 komada cigle raznih dimenzija, a u novcu 2.100.000 dinara. Dobrovoljnim radom naroda privučeno je 36.810 m³ kamena, 201.800 komada cigle, 383.000 komada ćerpiča, 82.500 kilograma negašenog kreča i 53.300 kilograma ostalog građevinskog materijala. Vrednost utrošenog dobrovoljnog rada na podizanju kuća za stanovanje po selima u 1946. godini procenjena je na 22.360.100 dinara.⁵¹

Obnova je nastavljena u 1947. godini ali ne s takvim tempom. Prema izveštaju sreske Planske komisije za tu godinu planski je izgrađeno, obnovljeno i dovršeno 190 novih kuća od 233 predviđene, a u privatnoj režiji 322 od 358 predviđenih. Plan nije mogao u potpunosti biti ostvaren zbog oskudice industrijskog dela građevinskog materijala i nestašice radne snage, koja je prvenstveno bila angažovana na ostvarivanju zadataka iz okvira Prvog petogodišnjeg plana. Istovremeno su izvođeni završni radovi na podizanju šest drvenih mostova na Ibru kod Pridvorice, Čabre, Rezala, Gazivoda, Balabana i Gornjeg Krnjina; na obnovi i izgradnji 9 osnovnih škola i Duvanskog magacina na Staroj stanici, a doneti su i projekti za izgradnju zgrada za potrebe Mesnih narodnih odbora. Za potrebe ovih objekata izdato je i utrošeno 445.575 komada crepa, 3.250 kilograma eksera, 500 komada gotovih vrata, 102 prozora, 600 m² stakla i 356 m³ daske i letava raznih dimenzija, a iskorišćeno je i 5.953.751 dinara dobijenih od Oblasnog narodnog odbora u vidu pomoći i od Investicione banke u vidu kredita.⁵²

Na podizanju objekata u 1947. dobrovoljna radna snaga učestvovala je s preko 25—30%, a u pogledu pribavljanja i dovoza građevinskog materijala iz lokalnih izvora oko 20%. Ovo, međutim, nije moglo zadovoljiti ni približne potrebe seoskog stanovništva za krovom nad glavom, jer je i dalje samo u berimskoj

⁵⁰ Isto, akta, o raspodeli dobijenih sredstava za obnovu i Plan njihovog korišćenja.

⁵¹ Isto, FSNOO, Godišnji izveštaj Izvršnog odbora SNO za 1946.

⁵² IATM, FSNOO, Više izveštaja o podizanju pojedinih objekata i računi o novčanim sredstvima.

opštini ostalo nepopravljeno preko 300 kuća koje su u toku rata bile ili spaljene ili delimično demolirane i opljačkane.⁵³

Izgradnju i obnovu stambenih zgrada Titove Mitrovice i okoline u čitavom vremenu obnove pratile su brojne teškoće i slabosti izražene u nedostatku građevinskog materijala, oskudici radne snage, nedostatku novčanih sredstava i manjkavosti u planskom korišćenju onoga s čime se raspolagalo. Nešto više reda i plana bilo je u izgradnji stambenih zgrada u radničkim naseljima Zvečana, Prvog Tunela i Starog Trga, gde je oko kraja 1947. obezbeđen stambeni fond za smeštaj 294 radničke porodice i 1.120 radnika — samaca.⁵⁴

Zanatstvo se u periodu posle oslobođenja i u čitavom periodu obnove nalazilo u dosta lošem stanju. U četvorogodišnjoj okupaciji deo zanatlija je zatvorio radnje i iselio se iz ove sredine. Deo zanatskih radnji je opljačkan ili porušen za vreme bombardovanja, a ostali su usled oskudice u potrebnom materijalu prestale s radom ili je proizvodnja smanjena za polovinu. Na ovu vrstu proizvodnje negativno je uticala i slaba kupovna moć stanovništva i mobilizacija zanatlija u vojne radionice i druge privredne objekte. Sve je to uticalo da se zanatska radinost sporo obnavlja.

Prva nepotpuna posleratna evidencija stanja zanatlija i zanatstva u Mitrovici i njenoj okolini sačinjena je preko Privrednog odeljenja po naređenju SNOO, 23. marta 1945. godine. Prema toj evidenciji u gradu je tada bilo svega 25 vlasnika radnji: 9 stolara, 9 kovača, 4 kolača i 3 limara. Dvadeset četvrtog avgusta iste godine izvršen je detaljniji popis. Tada je evidentirano 165 radnji i njihovih vlasnika od 309 koliko ih je bilo uoči aprilskog rata 1941. godine. Od tog broja, 100 je imalo ispravna ovlašćenja za svoje radnje, dok je 63 bez potrebnih dokumenata.⁵⁵

U toku obnove, zanatlije su najviše oskudevale u alatu i materijalu, što je bilo teško nabaviti u to vreme. Prema podacima Gradskog i Sreskog NOO krojačima je nedostajalo 10 većih šivaćih mašina, 10 pegli, više komada raznih krojačkih makaza i delova za izrabaćene mašine. Nedostajalo je štofa, šivaćeg konca i drugog potrošnog materijala. Kolari su potraživali 100 komada burgija za drvo raznih dimenzija, toliko burgija za gvožđe, više paknova i oko 100 kilograma raznih kajiša. Obučari su se žalili na nedostatak oko sto vrsta alata, sirovine i lepka. Bravarima je nedostajalo 10.000 kilograma crnog pleha, 15.000 kg pljosnatog i četvrtastog gvožđa, 4.000 komada muter-šrafova raznih dimenzija, 5.000 kg koksa i drugog alata i materijala. Još teža je situacija kada su u pitanju stolari, zidari i zanatlije drugih grana, koji takođe nisu mogli otpočeti s radom u svojim zanatskim radionicama usled oskudica u osnovnim potrebštinama.⁵⁶

⁵³ Isto, Izveštaji Mesnih NOO Čečeva, Brnjake i Lučke Reke.

⁵⁴ PAT, fascikla o planovima u vezi izgradnji stanova za radnike.

⁵⁵ IATM, FSNOO, K. 1 i 2, Spisak zanatlija od 23. marta 1945. i Spisak od 24. avgusta 1945.

⁵⁶ Isto, Izveštaji o stanju zanatstva i razvoju.

Značajni porast broja zanatlija i zanatske proizvodnje osetio se u drugoj polovini 1946. i na početku 1947. godine, kao i u razdoblju realizovanja Petogodišnjeg plana. Prema rezultatima popisa stanovništva za 1948. na teritoriji zvečanskog sreza bilo je zanatlija i članova njihovih porodica 1.493, a od toga privredno aktivnih 404. Od ukupnog broja, 367 je radilo u Mitrovici ili 91,5%, a ostali u Zvečanu, Starom Trgu, Prvom Tunelu, Leposaviću i nekim drugim većim seoskim naseljima.⁵⁷

U okviru plana posleratne obnove privrede zvečanskog sreza jedno od najvažnijih mesta zauzimala je poljoprivreda sa stočarstvom, od čije je stabilizacije i aktivnosti zavisila ishrana stanovništva, posebno radnika „Trepče” i njihovih porodica, ishrana ratne siročadi i svih socijalno ugroženih, kao i snabdevanje vojske. Navedeni problemi rešavani su preko Odeka za poljoprivredu SNOO, referenata opštinskih odbora i brojnih odbora i setvenih komisija formiranih po selima. U zimskim mesecima, neposredno po oslobođenju, ovi organi su radili na utvrđivanju zatečenog stanja u ovoj grani radi priprema za prolećnu setvu. Januara 1945. sproveden je popis kojim je ustanovljeno da je u srezu 4.000 poljoprivrednih domaćinstava, koja su imala: obradive zemlje 7.976 hektara, livada 4.175 vinograda 18 ha i voćnjaka 113 hektara, na kojima je registrovano 55.485 voćnih stabala.⁵⁸ Ustanovljeno je i loše stanje poljoprivrednog inventara kome je nedostajalo plugova 1.000 komada, drljača 2.000, motika 5.000, ašova 2.000, budaka 2.000, kosa 2.000, srpova 15.000 i drugog poljoprivrednog alata.⁵⁹

Kako je, zbog ratnih operacija, jesenja setva podbacila, preduzete su najpotrebnije mere da se u okviru prolećne setve zaseje svako parče obradive površine. Iako su pripreme otpočele januara 1945, potpuno angažovanje otpočelo je posle 9. februara. Tada je usledila Naredba SNOO svih opštinskim i seoskim NOO o svestranom podupiranju akcije prolećne setve.⁶⁰ Odmah posle toga formirane su brojne komisije za obradu zemlje i setvu, koje su radile prema Uputstvu Predsedništva Oblasnog NOO za Kosmet, koje se, preko Odeljenja za poljoprivredu, takođe angažovalo u realizaciji programa prolećne setve na čitavoj kosovskoj teritoriji.⁶¹

Na ostvarivanju ovih zadataka radila je 1 sreska, 8 opštinskih i više od 50 seoskih setvenih komisija, od kojih je 25 delovalo u zvečanskoj opštini.⁶² Iako je njihova aktivnost vidno ispo-

⁵⁷ Na istom mestu.

⁵⁸ IATM, FSNOO, Elaborat potreba sreza upućen Oblasnom NOO u Prizrenu.

⁵⁹ Na istom mestu.

⁶⁰ Isto, K. 3, Naredba SNOO svim opštinskim i seoskim NOO, od 9. februara 1945.

⁶¹ Opširnije o tome vidi: *Uputstvo Predsedništva Oblasnog NOO za Kosmet* — Prepis.

⁶² Isto, FSNOO, K. 16, Opštinski NOO Zvečana Br. 516 SNOO, od 15. marta 1945.

ljena kao i svih seljana, akcija nije u potpunosti uspela, jer se nailazilo na nerešive probleme. Naime, iz dokumenata se vidi da je najveća prepreka u nedostatku semena u teritorijalnim opštinama, zatim zaprege, poljoprivrednog alata, a u opštinama Ibarskog Kolašina i radne snage.⁶³

Više uspeha u obradi zemlje bilo je u jesenjoj setvi 1945, u prvoj godini potpunog oslobođenja zemlje, kada je ukupno u zvečanskom srezu zasejano ozimim žitaricama 3.482,64 hektara,⁶⁴ što je iznosilo više od 96% ukupne predviđene obradive površine.

Akcija na obnovi i usavršavanju poljoprivredne proizvodnje neprekidno se razvijala u toku čitave 1946. godine, što je dovelo do značajnih pozitivnih promena u boljem planiranju proizvodnje, uvođenju izvesnih agro-tehničkih mera, primeni pravilnijeg i realnijeg sistema otkupa poljoprivredno-stočarskih proizvoda i pravovremenijeg sakupljanja poreskih obaveza od poljoprivrednih domaćinstava. Učinjeni su i značajniji dodatni napori oko nabavljanja dovoljnih količina semena za prolećnu i jesenju setvu. Tako je za prolećnu setvu nabavljeno sa strane: pasulja 15.130 kilograma, krompira 19.805 kg, ječma 30.000 kg, kukuruza 103.775 kg, ovsu 67.340 kg, arpadžika 5.500 kg, lucerke 383 kg, halde, 2.000 kg, lana 1.200 kg i semena raznih povrtarskih kultura 11 kilograma. U toku ove prolećne akcije zasejana je sva obradiva površina izuzev 99 hektara na krševitom terenu koja je bila nepodesna za obradu. Setva je obavljena na vreme zahvaljujući mobilizaciji čitave zaprežne stoke, formiranju zaprežnih brigada, koje su radile i u onim mesnim odborima koji je nisu imali dovoljno. Izvršen je u toku godine i pregled svih krompiraša radi ustanovljenja „krompirove zlatice“, podela izvesnim porodicama određene količine poljoprivrednog alata i raspodela trijera-bubnjeva za zaprašivanje i čišćenje semena i izvršena raspodela na mesne odbore odobrenog kredita u visini od 375.000 dinara.⁶⁵

U okviru jesenje setve za 1946 zasejano je ozimim žitaricama oko 4.000 hektara, uz raspodelu 7 vagona semena za gotov novac i 2 vagona na pozajmicu. Plan je ispunjen sa 98,7 %, a najbolji rezultati postignuti su u opštini Mitrovica i mesnim odborima Reka, Žabare, Vinarice i Dren, dok je na teritoriji MO Jošanica osvojena nova površina obradive zemlje od 40—50 hektara. Sprovedena je i akcija čišćenja voća od raznih bolesti, a kroz akciju je uključeno 270 konjskih zaprega, 1.789 bivolskih, 22. volovskih 1.789, kravskih 1.048 i 4 para mazge, ali je zaprege i dalje

⁶³ Vidi o tome: K. 16, Izveštaj ONOO Leposavić, Br. 86, 18. februar 1945; Izveštaj ONOO Ibarska Slatina Br. 142, od 27. februara 1945; Izveštaj ONOO Banjska Br. 155, 5. mart 1945; Izveštaj ONOO Zvečan Br. 245, od 5. marta 1945; Izveštaj ONOO Žabare, od 5. marta 1945; Izveštaj ONOO Radičpolje Br. 150, od 27. februara 1945 i više drugih dokumenata u kojima se govori o setvi.

⁶⁴ IATM, FSNOO, K. 16, Pregled zasejanih površina ozimim žitaricama u jesen 1945.

⁶⁵ Isto, Godišnji izveštaj aktivnosti u srezu zvečanskom podnet na Skupštini SNO, 31. decembra 1946, str. 7.

nedostajalo u mesnim odborima Brnjaka, Čečeva, Crepulje, Zubinog Potoka i Borčana. U cilju unapređenja poljoprivredne proizvodnje i prihvatanja agrotehničkih mera od strane seljana, održano je i 18 predavanja iz oblasti moderne poljoprivredne proizvodnje i njene aktuelnosti za socijalističko društvo.⁶⁶

U okviru poljoprivredne aktivnosti delovala je i Sreska poljoprivredna stanica i Sreski rasadnik, koja je raspolagala s 32 hektara svoje zemlje, 11.450 kilograma žita i nešto stočne hrane. Do kraja 1946. osnovano je i radilo 24 zadruge, od kojih je 21 zemljoradničko-nabavljачka, u kojima je učlanjeno 6.850 zadržara, a godišnji obrt zadruga iznosio je 15.000.000 dinara i pored velikih oskudica u tekstilu, obući, masnoći i gvožđu. Neke od zadruga vršile su otkup ogrevnog drveta za potrebe stanovništva i vojske. Ali, zadržna poslovna politika bila je nedovoljna, jer nisu imale dovoljnog poslovnog prostora. Imale su slab i neškolan stručni kadar, a četiri od njih bile su opljačkane u ovoj godini od odmetničkih četničkih bandi koje još nisu bile likvidirane na sreskom području.⁶⁷

U toku četvorogodišnje borbe, stočni fond je gotovo prepolovljen. U opštini mitrovačkoj opljačkano je ili nasilno oduzeto više od 15.000 grla krupne i sitne stoke, a ne teritoriji dve opštine Ibarskog Kolašina 15.300 grla krupne i preko 72.000 grla sitne stoke. Mnoga sela dočekala su oslobođenje s malo stoke, a veliki broj domaćinstava bez ijednog grla. Ako se cvome doda sakupljanje rekvizicije i obaveza otkupa, neposredno posle oslobođenja, za potrebe vojske, ishrane stanovništva i za postradale krajeve, onda je razumljivo što je obnova stočnog fonda u čitavom periodu obnove išla veoma sporo. Vlast je preduzimala određene mere radi zaštite podmlatka, zabranom klanja priplodnih grla, ali je to bilo nedovoljno da se nadoknade ogromni gubici naneti stočarstvu sreza za vreme okupacije.⁶⁸

Do određenih promena zatečenog stanja došlo je u toku 1946, kada je siromašnim seoskim domaćinstvima za potrebe stočarstva dodeljen kredit u iznosu od 1.900.000 dinara za nabavku 45 volova, 170 krava, 492 ovce i 126 komada svinja. Iz oblasnog fonda za stočarstvo, srezu je dodeljeno 30 volova, 152 svinje i 82 komada poljoprivrednog alata. To je bilo daleko od stvarnih potreba. U srezu je i dalje ostalo 330 domova-seljana bez ijednog grla stoke, 98 bez ovaca i 54 domaćinstva bez svinja.⁶⁹

U okviru programa revizije agrarne reforme na Kosovu, u zvečanskom srezu je rešavan ovaj problem za 103 naseljeničke porodice od kojih je za 25 osporeno pravo povratka na raniju zemlju, dok je pitanje 109 porodica-dopunaca okončano tako što je njih 11 izgubilo pravo na povratak ranije zemlje.⁷⁰

⁶⁶ Na istom mestu.

⁶⁷ *Isto*, str. 8—9.

⁶⁸ *Isto*, Izveštaji za mitrovačku, radićpoljsku i berimsku opštinu.

⁶⁹ *Isto*, Godišnji izveštaj za 1946. godinu, str. 8—9.

⁷⁰ *Isto*, str. 9.

Problemu snabdevanja stanovništva i razvojem posleratne trgovine na sreskoj teritoriji, narodna vlast je posvećivala izuzetnu pažnju. U prvim danima, nakon oslobođenja, Odsek za snabdevanje i trgovinu imao je zadatak da radi na snabdevanju vojske i stanovništva najpotrebnijim privatnim namirnicama, a kasnije, organizovanje i praćenje razvoja trgovine. U slučajevima kada se namirnice nisu mogle nabaviti u okviru sreza, tražena je intervencija od viših organa i dozvola da se ista dobavi s područja koja su manje postradala u toku rata. Tako je SNOO 19. februara 1945. dobio od Oblasnog NOO ovlašćenje za slobodnu kupovinu hrane na teritoriji Kosmeta „onim licima za koja odbor utvrdi da im je stvarno potrebna”. U dokumentu je stajalo da „ukoliko je pitanje ljudske ishrane, vojske i naroda, utoliko je pitanje stočne hrane, a naročito u pogledu predaje rekvizicije, tako da isti nisu u stanju izvršiti isporuku”.⁷¹

Zahvaljujući takvoj politici, gotovo svakog meseca po oslobođenju građanima je deljena određena količina namirnica i kolonijalne robe, posebno soli, gasa i šibica, a samo u junu 1945. izvršena je raspodela 13.404 kilograma žita, 4.766 litara gasa, 34.673 kg soli, 8.300 kg šećera, 369 kg duvana, 429.000 komada cigareta i 200 metara platna koje je dodeljeno hotelijerima.⁷²

U letnjim mesecima 1945. izvršena je kontrola žetvenih prinosa i racionalizacija hrane i razrez „prinudnog otkupa hrane za vojsku”. To je doprinelo urednijem snabdevanju vojske i stanovništva potrebnim namirnicama za ishranu. Istovremeno se radilo na normiranju cena i suzbijanju pojava špekulacije, a prema odobrenju Oblasnog NOO i aktom SNOO Br. 1058, od 9. juna 1945. u srezu su zavedene sledeće cene: za 100 kilograma pšenice uobičajenog kvaliteta plaćeno je 400 dinara, za 100 kg kukuruza 300 dinara, 100 kg ovsu 250 dinara, 100 kg ječma 300 dinara, 100 kg pšeničnog brašana 500 dinara, kukuruznog 350 dinara; jedan kilogram pšeničnog hleba stajao je 5 dinara, kukuruznog 3,50 dinara, dok je 100 kilograma pasulja stajalo 400 dinara.⁷³

Privremenim cenovnikom predviđeno je da se za jedan kilogram goveđeg mesa plaća 22 dinara, telećeg 24, jagnječeg 26, svinjskog 32, ovčeg 24, kozjeg 20, kilograma masti 40, loja 33 i masla 55 dinara, dok je cena presnog mleka po litru 6 dinara, kiselog 8, kajmaka 44, sira prema kvalitetu od 15—30 dinara. Određene su i privremene cene nekih zanatskih usluga tako što je brijanje i šišanje stajalo 5 dinara, vožnja fijakerom od železničke stanice do centra grada 10, za prtljag do 20 kilograma 10, a u slučaju čekanja na svaki sat 20 dinara. Kod vlasnika vodenica-potočara ušur je plaćen 5% a kod vlasnika električnih mlinova 8%. Ove i druge cene strogo su kontrolisane i oni koji su ih nedozvoljeno

⁷¹ IATM, FSNOO, Zahtev Sreskog NOO Oblasnom NOO za Kosmet za kupovinu namirnica i stočne hrane van teritorije sreza.

⁷² *Isto*, Referat o trgovini i snabdevanju, od juna 1945.

⁷³ *Isto*, Odsek trgovine i snabdevanja Br. 1058 Opštinskom NOO Zvečan, 30. juna 1945.

menjali, na štetu potrošača i države, kažnjavani su strogo i proglašavani neprijateljima „narodne privrede i države”.⁷⁴

O snabdevanju i trgovini planski se vodilo računa i tokom 1946. godine. Tada je organima narodne vlasti pažnja usmerena na obezbeđenje dovoljnih količina žita, jer je zbog sušne godine rod podbacio. Politika snabdevanja u ovoj godini sprovedena je preko Sreskog magacina „Kosmet”, sreskog, gradskog i mesnih narodnih odbora i prema stvarnim nalazima i programu Oblasnog narodnog odbora AKMO. Organizacija snabdevanja gradskog stanovništva išla je i preko gradske zadruge, prodavnice „NAMA” i mesnih prodavnica. U drugoj polovini 1946. ojačala je i privatna trgovina preko koje su građani snabdevani određenim artiklima koji nisu potpadali pod plansku raspodelu. Za 1946. mesnim odborima je izdato žita i drugih namirnica za ishranu 2,430.000 kilograma, preko njih je deljena i dobijena količina Unrine robe, a artikli kao što su gas, so i još neki dobijeni su u dovoljnim količinama. Ipak, sobzirom na pasivnost sreza i suše koja ga je pogodila, za potrebe stanovništva u ovoj godini nedostajalo je 476 vagona žita.⁷⁵

Problem snabdevanja stanovništva i daljeg razvoja trgovine znatno se popravio u drugoj polovini 1946. i prvoj polovini 1947, kada je došlo do normalizacije redovnog saobraćaja na železnici Mitrovica—Skoplje i Mitrovica—Raška—Kraljevo. Pošlo je do proširenja trgovačke mreže otvaranjem 50 novih radnjih raznih branžih, proširenja magacinskog prostora, poboljšanja stručnog kadra i suzbijanja neovlašćene trgovine i špekulacije. Organi vlasti su reagovali i na nedozvoljen način otkupa žitarica i drugih poljoprivrednih proizvoda, jer su mnogi predavaoci žita mešali u isto zemlju i pesak, dok je otkup vune i krupne i sitne stoke uglavnom sproveden prema predviđenom planu.⁷⁶

Stanje školstva i prosvete u periodu obnove

Školstvo i prosvetna politika posle oslobođenja razvijali su se uglavnom u zavisnosti od naslednog stanja u ovoj oblasti iz predratnog perioda, nastalih posledica u toku četvorcogodišnje okupacije i privrednih i političkih prilika koje su vladale u prvim godinama nakon oslobođenja. Poznato je, da je u zvečanskom srezu do rata bila slabo razvijena školska mreža osnovnog i srednjeg obrazovanja. To je stanje tokom okupacije još više pogoršano. Pred oslobođenje nijedna škola nije radila. Uslovi u prvim danima posle oslobođenja bili su izuzetno teški, kako u pogledu škoiskog prostora i učila tako i u pogledu nedostatka nastavnog kadra. Vladala je i velika nepismenost stanovništva.

Oslobođenje Titove Mitrovice i okoline zateklo je školstvo i prosvetu u celini u takvom stanju u kome je 8 školskih zgrada

⁷⁴ Isto, Odešak za snabdevanje i trgovinu Br. 586, od 6. juna 1945.

⁷⁵ IATM, FSNOO, Izveštaj za 1946. godinu.

⁷⁶ Na istom mestu.

potpuno spaljeno ili porušeno, 7 teško oštećeno, uništeno 3.000 knjiga, 700 đačkih klupa, 50 velikih školskih tabli, 60 stolova-katedri, 26 velikih računaljki, 130 školskih peći, 15 šporeta, 27 ormara i šifonjera, 10 velikih globusa, tri šivaće mašine, nastavna i očigledna sredstva svih škola i sva druga pokretna imovina.⁷⁷ Prema podacima koje je dala Sreska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njegovih pomagača, na sreskoj teritoriji je uništeno 17 školskih objekata, teško oštećenih 15 i uništeno 23 kompleta školskog nameštaja.⁷⁸

Sva pitanja iz oblasti školstva i prosvete posle oslobođenja narodna vlast je rešavala preko Prosvetnog odeljenja Sreskog NOO, Prosvetnog odeljenja Gradskog NOO, 7 prosvetnih referenata teritorijalnih opština i uz veliko angažovanje prosvetnih radnika i drugih subjektivnih snaga. Kada su u toku 23. i 24. novembra 1944. završene borbe za oslobođenje Mitrovice i sreske teritorije, od 23 predratne osnovne škole, 18 otvorenih u toku rata, jedne niže gimnazije i dve stručne zanatske škole, nijedna nije radila. Zbog toga su od prvog dana preduzete sve najnužnije potrebe za početak nastave u 1944/1945. školskoj godini. Zahvaljujući upornosti prosvetnih organa, već 2. decembra pojedine osnovne škole počele su s radom, a do kraja februara nastava se izvodila u 17 osnovnih škola (10 na srpskom i 7 na albanskom nastavnom jeziku), a uspešno su rešavani i drugi problemi. Do kraja ove školske godine nastava se izvodila u dva odeljenja Ženske zanatske škole i 10 odeljenja Državne gimnazije na srpskom nastavnom jeziku. Krajem nastavne godine u osnovnim školama s nastavom na srpskom nastavnom jeziku bilo je 1.820 učenika u 32 odeljenja. U osnovnim školama s nastavom na albanskom nastavnom jeziku 1.084 učenika u 20 odeljenja; u Državnoj gimnaziji 376 učenika u 10 odeljenja i 3 odeljenja I, II i III razreda od 40 učenika Ženske zanatske škole. U izveštaju u kome se daju ovi podaci navodi se kako u svim školama vlada velika oskudica školskom nameštaju i učilima, ali je najhitnija potreba za 940 đačkih klupa, 40 školskih tabli i 40 velikih učioničkih računaljki.⁷⁹ Više od polovine učenika donosili su tronoške za sedenje ili nastavu slušali sedeći na podu.

Detaljniji statistički pregled za ovu godinu dat je za škole u gradu i u njemu se navodi sledeće: u osnovnoj školi s nastavom na srpskom nastavnom jeziku bilo je 16 odeljenja (7 muških, 5 ženskih i 4 mešovita) u kojima je bilo 727 učenika i to u prvom razredu 246 učenika, drugom 192, trećem 148 i četvrtom 141 učenik, a po nacionalnom sastavu Srba 645, Rusa 37, Slovenaca 36, Hrvata 11 i ostalih. U školi je radilo 19 nastavnika, od kojih 1

⁷⁷ IATM, FSNOO, Izveštaj Prosvetnog odeljenja SNOO Br. 54/45. ONOO Kosmet.

⁷⁸ Isto, Izveštaj komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njegovih pomagača na teritoriji zvečanskog sreza.

⁷⁹ IATM, FSNOO, Pregled zbirnih podataka za škole na teritoriji sreza; K. 7, Izveštaj od 22. aprila 1945.

upravitelj, 1 veroučitelj i 1 nastavnik pevanja.⁸⁰ Osnovna škola s nastavom na albanskom nastavnom jeziku imala je tada 486 učenika u 10 odeljenja: u prvom razredu 278, drugom 80, trećem 42, četvrtom 44 i petom 42 učenika, od kojih je 301 muškarac i 185 učenica, a po nacionalnom sastavu su svi Albanci. Pri školi je radilo 10 učitelja, a vršilac dužnosti upravitelja je Nijazi Burgi Deva. Državna gimnazija imala je 486 učenika u 15 odeljenja, od kojih u I razredu 112, II—112, III—81, IV—51, V—54, VI—36, VII—26 i VIII razredu 20 učenika. U školi je radilo 15 nastavnika, a dužnost direktora obavljao je profesor matematike Apostol Nedić. Prema navedenom statističkom pregledu Ženska zanatska škola imala je 5 odeljenja i 40 učenica, raspoređenih u I pripravnim razredu 5, drugom pripravnim 8, I prvom stručnom razredu 9, II stručnom 11 i III stručnom razredu 7 učenika, a posao nastavnika obavljalo je 5 prosvetnih radnika, među kojima dve stručne učiteljice.

Ovo stanje, izuzev manjih promena, održalo se do kraja nastavne godine, 28. juna. U izveštaju instruktora za osnovno obrazovanje za nastavu na srpskom nastavnom jeziku, koji je podnet Prosvetnom odeljenju SNOO Br. službeno od 17. jula, navodi se kako je školsku godinu s uspehom završilo 1.353 učenika u 12 škola u kojima je radilo 34 prosvetna radnika. Za vreme trajanja nastave među školama i učenicima organizovano je takmičenje u kome je proglašeno za udarnike 33 učenika, 4 učitelja i 3 profesora koji su se posebno istakli. Pored toga, na osnovu Preporuke Ministarstva prosvete NR Srbije za osnovnu nastavu PBr. 1887, izvršen je pregled rada svih osnovnih škola i sprovedeno ocenjivanje rada učitelja. Taj posao obavio je školski instruktor učitelj Radoš Vujošević, koji je svoja zapaženja izneo u izveštaju podnetom na godišnjoj skupštini prosvetnih radnika sreza, koja je održana u Titovoj Mitrovici 17. jula 1945. godine.⁸¹

Bez obzira na napore koji su učinjeni i rezultati koji su postignuti, nastava se za 1944/45. školsku godinu nije mogla organizovati u svim školama, posebno u onima koje su bile potpuno spaljene i onima u kojima se nije izvodila u toku okupacije. U izveštaju Prosvetnog odeljenja Br. 326 stoji da škole nisu radile u Borčanu, Brnjaku, Bubama, Veljem bregu, Gornjem Krmjnu, Gračanicu, Drenu, Žabaru (Šipolje), Zupču, Kovaču, Lučkoj Reci i Crepulji, u kojima je samo izvršen spisak učenika u 18 odeljenja. Takođe nisu stvoreni uslovi za rad u 13 odeljenja škola s nastavom na albanskom nastavnom jeziku koje su inače radile u navedenoj godini, a nastava se nije izvodila ni u Državnoj muškoj zanatskoj školi u kojoj su takođe izvršene pripreme.⁸²

⁸⁰ Isto. K. 1. Pregled brojnog stanja sačinjen na osnovu zahteva Oblasnog NOO za Kosmet i Sreskog NOO Br. 510. od 30. januara 1945.

⁸¹ Isto. Izveštaj instruktora za osnovne škole učitelja Radoša Vujoševića, od 17. jula 1945.

⁸² Isto. Prosvetni odeljenje SNOO Br. 326 Odeljenju za prosvetu Oblasnog NOO. od 15. avgusta 1945; Spisak narodnih škola i Izveštaj Državne muške zanatske škole.

U 1944/1945. školskoj godini učinjeni su značajni naponi na rešavanju nedostatka prosvetnog kadra, posebno za albanske škole. Oslobođani su vojne obaveze svi oni koji su se mogli baviti ovim poslom a nalazili su se u vojnim jedinicama. Osnovana su i dva pedagoška kursa u Prizrenu i Prištini na trajanju od po nekoliko meseci, na kojima su se dokvalifikovali svi oni koji su imali uslova da postanu učitelji. Aktom Oblasnog NOO za Kosmet Br. 4041/45. naglašeno je: „Zbog velike potrebe za prosvetnim šiptarskim radnicima koja se danas oseća u Autonomnoj Oblasti Kosmeta, ovo odeljenje će intervenisati što pre pri Štabu JNA, da se oslobode vojne dužnosti svi prosvetni radnici i tako isto učenici šiptarskih gimnazija koji su mobilisani, a koje ćemo sve primorati da vrše dužnost po našim šiptarskim osnovnim i srednjim školama”⁸³

Preko odseka za prosvetu sreza i grada i prosvetnih referenata pri opštinama, pored rada na organizovanju nastave, organizovana je i akcija na formiranju i radu analfabetskih tečajeva za opismenjavanje odraslih. Oni su uglavnom organizovani pri školama a rukovodioci su pretežno učitelji a po selima i nekim preduzećima i ostali intelektualci i pismeniji omladinci. Najviše uspeha postigli su oni tečajevi koji su radili u gradu i radničkim naseljima Zvečana, Starog Trga i Prvog Tunela.⁸⁴

Dalje poboljšavanje školskih i prosvetnih prilika zapaženo je tokom 1946. godine, kada je uz materijalnu pomoć Oblasnog NO AKMO opravljeno 12 školskih zgrada (Banjska, Bube, Grabovac, Žerovnica, Jošanica, Kovači, Zvečan, Leposavić, Lučka Reka, Žabare, Zasela, Dren); u Zupču i Slatini su iznova dograđene, kod četiri je gradnja privedena do kraja (Rujište, Zubin Potok, Crepulja, Brnjak), a u gradu popravljene zgrade za srpsku i albansku osnovnu školu i zgrada gimnazije. Ovim radovima rešeno je u 1946. pitanje državnih školskih zgrada na visini zadovoljavajućih potreba, a vrednost izvedenih radova u gotovu iznosila je 1.350.000 dinara. Sa svoje strane narod je putem dobrovoljnog rada obavio poslove u vrednosti od 250.000 dinara. U toku godine otvoreno je 5 novih škola s 9 odeljenja koje ranije nisu postojale (Zasela, Orahovo, Bistrica, Vinarice, Graničane), pa su na kraju 1946. radile 22 osnovne škole na srpskom i 10 osnovnih škola na albanskom nastavnom jeziku. Broj učenika povećao se na 5.008, od kojih na srpskoj nastavi 3.327 i na albanskoj 1.681 učenik. U osnovnim školama je radilo 72 prosvetna radnika: u srpskoj nastavi 45 a albanskoj 27.⁸⁵

⁸³ Isto, K. 8, Oblasni NOO za Kosmet № 64 Sreskom NOO Kosovska Mitrovica, od 29. januara 1945.

⁸⁴ Isto, K. 8, akt SNOO K Br. 124/45; Izveštaj analfabetskim tečajevima; akt ONOO Banjska Br. 210 Sreskom NOO, od 25. februara 1945. i Izveštaj o završnom godišnjem pregledu rada učitelja po školama, od 27. jula 1945.

⁸⁵ IATM, FSNOO, Godišnji izveštaj za školstvo sreza za 1946.

Pored osnovnih u srezu je radila Viša gimnazija, Srednjotehnička škola, Muška zanatska škola, Ženska zanatska škola i jedna Stručna produžna škola. U gimnaziji je upisano 707 učenika u svih osam razreda, a radilo je 20 redovnih nastavnika, dva vaspitača i jedan upravnik gimnazijskog internata. Tehničkoj školi je to bila prva godina rada i imala je 128 učenika s tri redovna nastavnika, dok su ostali honorarno održavali nastavu. Muška zanatska škola služila je za stručno usavršavanje mladih zanatlija. Imala je 56 učenika, a nastavno osoblje je iz redova nastavnika ostalih škola i stručnjaka privrednih organizacija koji su časove održavali honorarno. Nastavu za 60 učenica Ženske zanatske škole izvodile su tri stručne učiteljice u stalnom radnom odnosu i nekoliko honorarnih nastavnika za opšteobrazovne predmete. Stručna produžna škola služila je za osposobljavanje mladih učenika u privredi koji su zaposleni po radnjama i preduzećima, a nastavu su izvodili nastavnici Srednjotehničke i Muške zanatske škole.⁸⁵ Ove godine je otvorena prvi put i Viša osnovna škola — Progimnazija za učenike albanske narodnosti, imala je 31 učenika, a smeštena je u prostorijama albanske osnovne škole.⁸⁷

Da bi se siromašnim đacima omogućilo školovanje i radi podizanja kvaliteta nastave, za učenike gimnazije i tehničke škole otvoren je internat u kome je smešteno 260 učenika, dok je pri osnovnim školama radilo 11 kuhinja za siromašne učenike i one koji su putovali iz udaljenih sela. Ovo, međutim, nije moglo otклонiti sve slabosti koje su pratile rad škola, posebno nedostatak školskog prostora, velika manjkavost učila, nedostatak stručnog nastavnog kadra a posebno je velika oskudica u finansijskim sredstvima.⁸⁸

Na planu borbe protiv nepismenosti nastavljena je akcija opismenjavanja odraslih preko analfabetskih i produžnih tečajeva koji su trajali 3 do 6 meseci. Na početku godine osnovano je 89 tečajeva sa 1.500 slušalaca da bi se taj broj krajem godine povećao na preko 2.000. U prvoj polovini 1946. opismenjeno je 1.034 lica. Organizovano je 7 narodnih knjižica za koje je nabavljeno 730 novih knjiga. Mesečno je rasturano oko 32.000 primeraka listova i časopisa, a održana su i dva kursa za oficire JA i dva opšta kursa za članove sindikata.⁸⁹

Socijalna politika i zdravstvo

Socijalna politika i zdravstvena služba u prvim danima posle oslobođenja rešavali su brojne probleme preko službe Socijalnog, Zdravstvenog i Sanitetskog odseka Sreskog i Gradskog odbora, referenata ove struke pri opštinama i drugih specijalizovanih organa. Prvih dana po oslobođenju u Titovoj Mitrovici je bilo dosta siromašnih i socijalno i zdravstveno nezbrinutih i nezaštićenih ljudi i porodica, najviše onih čiji su hranioi porodice

⁸⁶ Na istom mestu.

⁸⁷ *Isto*, str. 2—3.

⁸⁸ *Isto*, str. 3.

⁸⁹ *Isto*, 4.

izginuli u ratu, žrtava fašističkog terora i učesnika u ratu. U sačuvanim dokumentima se nalazi da je u Mitrovici do januara 1945. registrovana 451 porodica s 1.560 članova koji su se nalazili u kritičnom položaju. Teška situacija je i po selima gotovo svih teritorijalnih opština: u berimskoj opštini 195 domaćinstava sa 1.322 člana u prvim danima posle oslobođenja nije imalo krova nad glavom; u radičpoljskoj 172 domaćinstava sa 1.052 člana, a takvih je bilo i u svim drugim teritorijalnim opštinama kojima je trebalo spasavati goli život.⁹⁰

Sredinom decembra 1944. organi socijalne politike dobili su direktivu Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije o preduzimanju potrebnih mera radi pružanja neophodne pomoći nezbrinutim porodicama učesnika NOR-a, invalidima rata i njihovim porodicama, i svima onima koji su zaslužili, dok je Sreski NOO upozoravao kako se ne sme ravnodušno posmatrati kako propadaju siromašni i nezbrinuti. „Moramo znati da niko pored nas, ma koje nacije bio, ne sme da zebe, gladuje i da je nezaštićen. Zar majke i očevi koji su za ovu borbu davali ono što im je bilo najdragocenije — svoje sinove i kćeri, smeju da budu nezbrinuti“. Dalje je naglašavano da roditelji poginulih boraca moraju da osete da se o njima vodi briga i da je to „amanet svih drugova koji se mora izvršiti“.⁹¹

Preko socijalnog odseka organizovane su akcije za sakupljanje dobrovoljnih priloga koji su se koristili za socijalne i humane svrhe. Do polovine januara 1945. sakupljeno je preko organa socijalne politike i podeljeno siromašnima žita 3.329 kilograma, graška 4.410 kg, masnoće 1.103,25 kg, a u magacinu ovog organa smešteno je 8.551 kilograma žita. Socijalni odsek Gradskog NOO sakupio je za postradale Crne Gore, tvrdi se u šestomesečnom izveštaju, 18.814 kilograma pšenice, 5.498 kg kukuruza, 1.600 kg brašna, 88 kg suvog mesa, 50.000 kg ulja, 84.850 dinara DFJ, 2.200.580 Nedićevih dinara, a do avgusta još 4.500 dinara DFJ.⁹² Na sakupljanju dobrovoljnih priloga učestvovala su i vojne jedinice i prema izveštaju komande 52. divizije vojnici iz njenog sastava sakupili su 2.500 kilograma žita odričući se dela svog dnevnog obroka.⁹³

Pitanje osposobljavanja zdravstvenih ustanova, obezbeđenja lekara, lekarskih pomoćnika i nabavke lekova rešavala je narodna vlast u periodu obnove preko Zdravstvenog odseka i uz pomoć vojske. Činjeni su krajni naponi u prihvatanju ranjenika i obolelih vojnika a stanovništvo štitilo od epidemija zaraznih bolesti. Odlučno se radilo na osposobljavanju porušenih i oštećenih zdravstve-

⁹⁰ IATM, FSNOO, K. 8, Akt Sreskog NOO u vidu cirkulara svih opštinskim NOO i Zapisnik II redovne sednice Plenuma SNOO, 19. januara 1945, str. 7.

⁹¹ *Isto*, K. 8, akt SNOO Br. 1033 opštinskim NOO, od 16. februara 1945.

⁹² *Isto*, Zbirni podaci sakupljeni iz više izveštaja; *Isto*, Socijalni odsek SNOO Br. 75 svim opštinskim NOO.

⁹³ *Isto*, K. 1, Priznanica Br. 1 i Tabelarni pregled priloga Socijalnog odseka Gradskog NOO KBr. 3867/45, od 18. juna 1945; *Isto*, K. 1, Pregled pomoći Br. 3863, od 17. juna 1945. i Izveštaj o izrađenoj i poslatoj robi zdravstvenim ustanovama.

nih objekata: Gradske bolnice, Doma zdravlja, Higijenskog zavoda, Gradske ambulante, na organizovanju i snabdevanju Okružne vojne bolnice u Zvečanu, garnizone bolnice u kasarskom krugu i osam opštinskih i tri ambulante u radničkim naseljima Starog Trga, Prvog Tunela i Zvečana radi zaštite radnika i njihovih porodica. Dobrovoljnim akcijama stanovništva i upornim radom medicinskog osoblja, sve navedene ustanove otpočele su s radom između decembra 1944. i marta 1945. godine. Radništvo Trepče činilo je sve da iz svojih oskudnih sredstava odvoji izvesne količine namirnica i novca, a dobrovoljnim radom stručnih ekipa osposobljava elektro-instalaciju, vodovod i kanalizaciju zdravstvenih objekata, proizvodi za njihove potrebe 14 metalnih lavora, 30 komada metalnih bokala za vodu, tri velika kazana za kuvanje, 140 metalnih šolja za čaj, 16 kanti za vodu, više kutlača, 200 porcija, 240 kašika, 8 plehova za pečenje hleba i više ormara i stalaža za smeštaj posuda.⁹⁴

U toku marta 1945. po opštinskim odborima su formirani zdravstveni odbori od 7—9 članova, a imali su zadatak da se staraju o sprovođenju zdravstvene politike na terenu, da vrše nadzor nad čistoćom domova po selima, prijavljuju i suzbijaju pojave zaraznih bolesti, jačaju zdravstvenu službu i organizuju zdravstveno-prosvetni rad. U tom cilju održana je i Sreska konferencija lekara, maja 1945, na kojoj je ukazano na potrebe za lekarima i drugim medicinskim osobljem, bržem osposobljavanju zdravstvenih objekata i jačanju zdravstvene službe.⁹⁵

Na suzbijanju epidemije šuge, pegavog i trbušnog tifusa, meningitisa i besnila koje su se posle oslobođenja pojavile u nekim selima sreza, radila je ekipa Sanitetskog odseka Sreskog NOO. Za relativno kratko vreme organizovana je sanitetska služba koja je zadovoljavala trenutne potrebe jer je dobijala pomoć Odeljenja sanitetske službe Kosmeta i vojnih jedinica. Za potrebe sanitetske struke formirani su kursevi pri bolnicama u Mitrovci i Zvečanu za prve posleratne higijeničare za obavljanje ove službe po opštinama i selima. Organizovana je i akcija sakupljanja lekova i drugog sanitetskog materijala, čime su obezbeđene zalihe koje su mogle zadovoljiti potrebe do 6 meseci. Prve sanitetske ekipe sreza pošle su na teren krajem decembra 1944. radi suzbijanja zaraznih bolesti, a između 4. i 6. januara 1945, pružena je pomoć jedinicama 25. i 27. srpske brigade na položaju, gde je bilo najviše vojnika obolelih od tifusa i šuge. Sredinom januara sanitetska služba zvečanskog sreza pružila je pomoć stanovništvu dreničkog sreza, gde je stanje bilo dosta kritično.⁹⁶

⁹⁴ *Isto*, Izveštaj opštinskog NOO Zvečan Br. 603 Sreskom NOO, od 22. marta 1945.

⁹⁵ IATM, FSNOO, Privremeni pravilnik o organizovanju zdravstvene službe i akt Br. 2204 SNOO opštinskom NOO Zvečan, od 26. marta 1945; *Isto*, K. 8, Socijalni osek SNOO Oblasnom NOO, 28. maj 1945.

⁹⁶ *Isto*, Zapisnik II redovne sednice Plenuma SNOO, od 19. januara 1945; K. 9, Izveštaji o suzbijanju epidemije na terenu, od januara 1945, str. 4—6; *Isto*, Izveštaj od 10. januara 1945 i akt Br. 77, od 2. marta 1945 i 16. januara 1945.

Do kraja januara 1945. izvršeni su propisi zatečenih količina lekova u tri apoteke i svim drogerijama i organizovan je rad u njima, a osposobljena je i veterinarska služba, preko koje je vršena kontrola svih namirnica za ishranu, borba protiv prljavštine i podizanje higijene stanovništva putem krećenja stanova, zaprašivanjem i drugim merama što je imalo pozitivnog uticaja na suzbijanju i likvidaciji mnogih zaraznih bolesti.⁹⁷

Politika socijalnog staranja sreza odigrala je značajnu ulogu u toku 1946. godine. Ona je raznim akcijama i na drugi način uspela da obezbedi 3,207.588 dinara, od čega je u vidu socijalne pomoći podeljeno siromašnima 2,900.756 dinara. Preko ove službe stanovništvu je podeljeno: odeli i veša 11.454 komada, cipela 1.062 para, žita 20.399 kilograma, pasulja 496 kg, krompira 325 kg, crnog luka 169 kg, ulja 142 kg, masti 609 kg, paketa 825 komada, konzerviranog mesa 71 kg, marmelade 38 kg i konzerviranog mleka 154 kilograma.⁹⁸

Zdravstvena služba je, i pored brojnih poteškoća, uspešno obavljala svoj posao. Sreska ambulanta je u toku 1946. pregledala i pružila lekarsku pomoć oko 6.00 lica, ekipe lekara 16 puta obilazile pojedine terene sreza i vršile pregled stanovništva, preko kurseva osposobljeno je 17 lica za dezinfektore, odštampano i rastureno oko 1.500 letaka različite sadržine o higijeni i narodnom zdravlju, sprovedene dve važne akcije u okviru „nedelje čistoće” u kojima je okrećeno 309 domova za stanovanje, očišćeno 830 dvorišta, angažovano 37 zaprega za sakupljanje i izbacivanje đubra i dato 359 dobrovoljnih radnih dana od strane sanitetskog osoblja.⁹⁹

Od zdravstvenih ustanova na terenu ovog sreza radilo je 1946. godine: Sreska ambulanta, Gradska ambulanta, Antituberkulozin dispanzer. Dom narodnog zdravlja i Civilna bolnica, koja je posle renoviranja predstavljala najvažniju zdravstvenu ustanovu u srezu. Nedovoljno se, međutim, učinilo na osposobljavanju ambulanti po mesnim odborima i na suzbijanju nečistoće, koja je i dalje predstavljala ozbiljan problem kako u gradu tako i na selu.¹⁰⁰

*
* * *

Period obnove je predstavljao važnu etapu u našoj posleratnoj izgradnji. Na teritoriji zvečanskog sreza prvo se prišlo obnavljanju saobraćaja i industrijskih preduzeća, među kojima je „Trepča” zauzimala najvažnije mesto. Organi narodne vlasti i antisocijalis-

⁹⁷ IATM, FSNOO, K. 9, nekoliko izveštaja komisija o izvršenom popisu zatečenog stanja u apotekama i drogerijama, od 22. januara 1945. i 1. februara 1945.

⁹⁸ Isto, Godišnji izveštaj za 1946, str. 4—5.

⁹⁹ Na istom mestu.

¹⁰⁰ Isto, str. 5—6.

tičke organizacije bile su mobilizatori i organizatori svih snaga u obnavljanju svega što je ratom uništeno ili oštećeno, čime je udaren temelj za prelaz na planinsku socijalističku izgradnju i na ovom prostoru.

dr Milovan Sekulić

LES CIRCONSTANCES SOCIO — ÉCONOMIQUES DANS LE TERRITOIRE
DE L'ARRONDISSEMENT DE ZVEČAN PENDANT LA PÉRIODE
DE LA RECONSTRUCTION (1944—1947)

R é s u m é

La période de la reconstruction représente un étape importante dans notre reconstruction d'après guerre.

Dans le territoire de l'arrondissement de Zvečan, on a procédé à la reconstruction des entreprises des voies de communications et de l'industrie où une place importante a pris l'entreprise de „Trepça”. Les organes du Pouvoir populaire et les organisations antifascistes furent les mobilisateurs et les organisateurs de toutes forces à la reconstruction de tout ce qui a été démoli et anéanti, dont on a mis les fondements du passage à la reconstruction planifiée socialiste dans ce terrain.

